

“για τα πανηγύρια”

πλατεία, πλαστική καρέκλα και pop κουλτούρα

Ελένη Τσούτσικα

μία ερευνητική

“για τα πανηγύρια”

πλατεία, πλαστική καρέκλα και pop κουλτούρα

“for the festivals”

square, monobloc chair and pop culture

Ελένη Τσούτσικα

ευχαριστώ όσους αγαπώ |

| γιατί και οι αρχιτέκτονες πάνε σε πανηγύρια |

περιεχόμενα

περίληψη | abstract

εισαγωγή

α' κεφάλαιο | εφήμερες δραστηριότητες και δημόσιος χώρος

β' κεφάλαιο | το ελληνικό πανηγυρι:

από την παράδοση στο σύγχρονο εμπορικό χαρακτήρα

από την παράδοση

I | Συρράκο

II | Βίτσα

III | Ικαρία

στο σύγχρονο εμπορικό χαρακτήρα

I | Αιγίνιο

II | Άγιος Μάμας

III | Φάρσαλα

γ' κεφάλαιο | η επίδραση των πανηγυρικών εκφάνσεων στη σύγχρονη
pop κουλτούρα

συμπεράσματα

αναφορές

βιβλιογραφία

abstract

Public space can accommodate various uses and activities. Some are part of recurring annual events, while others evolve dynamically and unpredictably. In any case, these are forms of the ephemeral, which either integrate into the available space or demand it and co-shape it.

Classifying an activity as “ephemeral” makes it special and unique. The space and time of an ephemeral activity are the two main characteristics that define the event of a festival. The relationship between open public space and how it is shaped to accommodate ephemeral activities can offer interesting conclusions about our connection with the present and tradition. This research paper examines the Greek festival as a key component of Greek culture. It traces a path from its traditional forms to more modern versions, such as trade fairs, and attempts to define the scenography of the festival in order to understand and interpret its impact on contemporary pop culture.

key - words |

public space | ephemeral activities | festival | trade fairs | tradition today

περίληψη

Ο δημόσιος χώρος μπορεί να παραλάβει διαφορετικές χρήσεις και δράσεις. Κάποιες προβλέπονται από επαναλαμβανόμενα επετειακά γεγονότα και κάποιες εξελίσσονται δυναμικά και απρόβλεπτα. Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για εκδοχές του εφήμερου, που ή ενσωματώνονται στο διαθέσιμο χώρο, ή τον απαιτούν και τον συνδιαμορφώνουν.

Ο χαρακτηρισμός μίας δραστηριότητας ως «εφήμερη», την καθιστά ιδιαίτερη και μοναδική. Ο χώρος και ο χρόνος μίας εφήμερης δραστηριότητας είναι τα δυο βασικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν το γεγονός του πανηγυριού. Η σχέση του ανοιχτού δημόσιου χώρου και πως αυτός διαμορφώνεται για να παραλάβει εφήμερες δραστηριότητες, μπορεί να προσφέρει ενδιαφέροντα συμπεράσματα, όσον αφορά τη σχέση μας με το σήμερα και την παράδοση. Η ερευνητική εργασία εξετάζει το ελληνικό πανηγύρι ως ένα βασικό κομμάτι του ελληνικού πολιτισμού. Επιχειρεί μία διαδρομή από τις παραδοσιακές μορφές του, ως τις πιο σύγχρονες εκδοχές του, όπως οι εμποροπανηγύρεις και αποπειράται να προσδιορίσει τη σκηνογραφία του πανηγυριού, για να κατανοήσει και να ερμηνεύσει την επίδραση που έχει στην σύγχρονη pop κουλτούρα.

λέξεις – κλειδιά |

δημόσιος χώρος | εφήμερες δραστηριότητες | πανηγύρι | εμποροπανηγύρις | παράδοση σήμερα

εισαγωγή

Η εργασία πραγματεύεται τις διάφορες εκφάνσεις του ελληνικού πανηγυριού. Από την παραδοσιακή του εκδοχή, έως την εξέλιξη του σε άλλοθι για εμπορική του δραστηριότητα και την εισχώρηση του σε στοιχεία της σύγχρονης pop κουλτούρας. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του χώρου στον οποίο στήνεται ένα πανηγύρι και με ποιόν τρόπο έχει διατηρηθεί αυτή η πρακτική σήμερα;

Η παράδοση είναι ένα στοιχείο, που αντέχει στον χρόνο και αποτελεί για όλες τις γενιές το ίδιο ιστορικό και πολιτισμικό υπόβαθρο. Ένα από τα παραδοσιακά στοιχεία που προσδιορίζουν τον ελληνικό πολιτισμό είναι τα πανηγύρια, τα οποία παρουσιάζουν κοινά και διαφορές ανάλογα με τα διαφορετικά είδη που μπορεί να συναντήσει κανείς.

Στις μέρες μας έχει παρατηρηθεί μία στροφή προς την παράδοση και γενικότερα για την ενασχόληση με το οικείο και το «συμβατικό», το τοπικό και την ανακάλυψη της καταγωγής και τις ρίζες. Το παραδοσιακό ελληνικό πανηγύρι αποτελεί κεντρικό σημείο ενδιαφέροντος, ως μία εφήμερη δραστηριότητα που συμβαίνει στον δημόσιο χώρο και έχει αντοχή και συνέπεια στον χρόνο.

Μέσα από βιβλιογραφική έρευνα και σχεδίαση διερευνητικών σκίτσων, έγινε η προσπάθεια να προσεγγιστεί το θέμα σε επιμέρους κεφάλαια. Από το ιστορικό του υπόβαθρο, όπου το παραδοσιακό πανηγύρι συμβαίνει διαχρονικά σε πλατείες και χωριά και εξετάζεται μέσα από το νόημα που του προσδίδει ο χαρακτηρισμός της Άυλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς, όσο και από συγκεκριμένα τοπικά παραδείγματα, τα οποία ενισχύουν το ενδιαφέρον που έχει προκύψει για την παράδοση στις μέρες μας. Διανύοντας μία διαγώνια πορεία από τη Ήπειρο έως την Ικαρία αναγνωρίζονται κοινά, ή και όχι, στοιχεία για το πανηγύρι εστιάζοντας στον τόπο διεξαγωγής, την πλατεία ή το δάσος και την ιδιαίτερη σκηνογραφία που προκύπτει στο καθένα.

Οι πιο σύγχρονες, cult εκδοχές του πανηγυριού, που έχουν πρωτίστως εμπορικό χαρακτήρα, αποτελούν επίσης σημαντικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού, καθώς παρατηρούνται σε αυτές σημαντικές αλλαγές κατά την εξέλιξή τους μέσα στον χρόνο. Οι εμποροπανηγύρεις αποτελούν καίρια παραδείγματα εξέλιξης και επαναπροσδιορίσου του παραδοσιακού, που αφομοιώνουν ταυτόχρονα στοιχεία της παράδοσης αλλά και της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας.

Στο τελευταίο κεφάλαιο γίνεται αναφορά σε σύγχρονα παραδείγματα από τους χώρους της τέχνης και της μουσικής δημιουργίας που εμπνέονται από την αισθητική και τις πρακτικές του πανηγυριού και τις ενσωματώνουν στη δική τους γλώσσα. Άλλες φορές με νοσταλγία και τρυφερότητα, κάποιες φορές ειρωνικά ή σχολιαστικά και σχεδόν πάντα με χιούμορ και διάθεση απενοχοποίησης.

α' κεφάλαιο |

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια ματιά στην έννοια του δημόσιου χώρου ως φορέα εφήμερων γεγονότων και δράσεων. Ο δημόσιος χώρος μπορεί να λαμβάνει διαφορετικούς ορισμούς, γι' αυτό και γίνεται μία αναγνώριση αυτών, σε συνδυασμό με την αναφορά στην έννοια του «εφήμερου». Αυτό γίνεται προκειμένου να οριστεί το πλαίσιο μέσα από το οποίο θα εξεταστούν στη συνέχεια οι διάφορες εκφάνσεις του πανηγυριού.

εφήμερες
δραστηριότητες
& δημόσιος
χώρος

Ο δημόσιος χώρος αντικατοπτρίζει τη σύνδεση μεταξύ ατόμου και κοινωνίας, λειτουργεί ως πεδίο έκφρασης των κοινωνικών αξιών, των δικαιωμάτων και της διαφορετικότητας. Λειτουργεί ως τόπος συνάντησης και επικοινωνίας, επιτρέποντας την κοινωνικοποίηση και τη δημιουργία σχέσεων.¹ Μπορεί να θεωρηθεί ως χώρος ελεύθερης πρόσβασης και έκφρασης για όλους τους ανθρώπους και είναι ένας τόπος αλληλεπίδρασης και συναναστροφής, όπου οικοδομούνται και εξελίσσονται οι κοινωνικές σχέσεις και η κοινοτική ζωή.²

Στον δημόσιο χώρο, κάθε άτομο απολαμβάνει την απόλυτη ελευθερία έκφρασης. Παρόλο που παρέχει λιγότερη ασφάλεια σε σύγκριση με τον ιδιωτικό χώρο, δίνει τη δυνατότητα στον χρήστη να δημιουργήσει κοινωνικά δίκτυα, εξισορροπώντας την έλλειψη φυσικής ασφάλειας με την κοινωνική.³ Προσφέρει την ευκαιρία για ανθρώπινη επαφή με χαλαρό τρόπο, με το μόνο αίτημα, να υπάρχει η φυσική παρουσία του ατόμου. Η ανάγκη για κοινωνική αλληλεπίδραση και τα ερεθίσματα είναι αυτά που δίνουν ζωντάνια και αξία σε έναν δημόσιο χώρο μέσα στο αστικό περιβάλλον.⁴

Η σχέση ανάμεσα στον χώρο και στον χρήστη εμφανίζεται στην δραστηριότητα που πραγματοποιείται από τον χρήστη, στον συγκεκριμένο χώρο. Έτσι μπορούμε να προσδιορίσουμε τις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στον δημόσιο χώρο, οι οποίες διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες.⁵ Η πρώτη είναι οι λειτουργίες οικονομικού χαρακτήρα, δηλαδή οι εμπορικές συναλλαγές και η αγοροπωλησία αγαθών. Έπειτα είναι οι λειτουργίες κοινωνικού χαρακτήρα στις οποίες εντάσσονται κυρίως οι επικοινωνιακές λειτουργίες. Τέλος είναι οι λειτουργίες συμβολικού χαρακτήρα που διαιρούνται σε δύο υποκατηγορίες. Οι πολιτιστικές, που συμπεριλαμβάνουν και τις δράσεις θρησκευτικού χαρακτήρα, που μεταμορφώνουν τους δρόμους και τις πλατείες με τις γιορτές που πραγματοποιούν, τις συναυλίες και τα φεστιβάλ, και οι πολιτικές, όπου ο χώρος αποκτά πολιτικό συμβολισμό.

Ο αστικός δημόσιος χώρος αντιλαμβάνεται ολοένα και περισσότερο ως χώρος κατανάλωσης και θεάματος, παρά ως χώρος κοινωνικής δραστηριότητας και διαμόρφωσης κοινής ταυτότητας.⁶ Ο δημόσιος χώρος μπορεί να γίνει σχεδόν απροσπέλαστος ή αδύνατος να κατοικηθεί από τους κατοίκους λόγω των πολλών περιορισμών και κανονισμών που

τον ελέγχουν και φαίνεται να είναι αποσπασμένος από τον χρήστη, με συνέπεια να είναι αδύνατο να αξιοποιηθεί και να κατοικηθεί. Ο δημόσιος χώρος, ο οποίος δεν ανήκει στους χρήστες του, ενεργοποιείται όταν χρησιμοποιείται σε ένα πιο προσωρινό πλαίσιο.

Στο πλαίσιο αυτό έρχονται να ενταχθούν οι εφήμερες δραστηριότητες που λαμβάνουν δράση στον δημόσιο χώρο και έχουν την δυνατότητα να μετατρέπουν στιγμιαία τον χώρο σε τόπο.

εφήμερος [επί + ημέρα]
που διαρκεί ή ζει μία μόνο μέρα / πρόσκαιρος , παροδικός

Ο όρος εφήμερος υποδηλώνει την αλλαγή μίας κατάστασης και αυτομάτως τοποθετεί μία διαχωριστική γραμμή με τις έννοιες της μονιμότητας και της σταθερότητας. Το εφήμερο ωστόσο αλληλοσυμπληρώνεται και συνυπάρχει με το μόνιμο ως αντίθετες έννοιες, που ο ορισμός των νοημάτων τους προκύπτει όταν αυτές έρθουν σε σύγκριση.

Η διαφορά μεταξύ των εννοιών «εφήμερος» και «προσωρινός», είναι ότι η έννοια του «προσωρινού» αντιμετωπίζει τον χρόνο ως κάτι μετρήσιμο που μπορεί να καταγραφεί, ενώ η έννοια του «εφήμερου» σχετίζεται με μια διαφορετική εμπειρία του χρόνου. Εστιάζει στη σχέση μεταξύ ενός ατόμου και ενός αντικειμένου ή γεγονότος, αναδεικνύει ένα συγκεκριμένο παρόν και δίνει προσοχή στη διάρκεια της σχέσης μεταξύ του χρήστη και της εφήμερης κατάστασης.

Η έννοια της εφημερότητας χρησιμοποιείται από τα αρχαία χρόνια από τον άνθρωπο, ως πολεοδομικό εργαλείο. Βασίζεται στα συναισθήματα που δημιουργούνται όταν γνωρίζουμε ότι κάτι πρόκειται να αλλάξει ή να καταστραφεί.⁷ Αυτή η συναισθηματική σύνδεση δίνει στην ιδέα του εφήμερου τη δυνατότητα να αλλάζει, να αναπτύσσεται και να βρίσκεται σε μία συνεχόμενη αλληλεπίδραση με το περιβάλλον της.

Οι εφήμερες δραστηριότητες, μαζί με τις κατασκευές που τις υποστηρίζουν, προσφέρουν τη δυνατότητα για ανανέωση του αστικού τοπίου, λόγω

της προσωρινής τους φύσης. Αποτελούν πεδίο πειραματισμού για νέες αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις. Οι εφήμερες κατασκευές ορίζονται ως στοιχεία ή σύνολα στοιχείων που αλλάζουν το υπάρχον αστικό τοπίο για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα.⁸ Αυτές οι διαμορφώσεις μπορεί να αφορούν είτε ένα μεμονωμένο σημείο σε έναν χώρο, είτε να καλύπτουν την ευρύτερη περιοχή ενός οικοδομικού τετραγώνου ή μιας γειτονιάς. Οι τύποι αυτών των κατασκευών διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: εκείνες που ενσωματώνονται στο φυσικό περιβάλλον, μερικές από τις οποίες έχουν καλλιτεχνικό χαρακτήρα, και εκείνες που βρίσκονται στο αστικό περιβάλλον, οι οποίες περιλαμβάνουν εφήμερες δραστηριότητες, όπως φεστιβάλ, θρησκευτικές τελετές και πανηγύρια, που επεκτείνουν την δημόσια ζωή.

Η εφήμερη αρχιτεκτονική είναι συνυφασμένη με έννοιες όπως η κινητικότητα, η ευελιξία και η πρακτικότητα, καθώς ο μη μόνιμος χαρακτήρας της και η δυνατότητα της να μην χρειάζεται βαθιά θεμελίωση, της προσδίδουν το στοιχείο της μετακίνησης από τόπο σε τόπο και ταυτόχρονα την καθιστούν ικανή να προσαρμόζεται εύκολα σε νέες συνθήκες και να προσφέρει λύσεις σε ποικίλες τοποθεσίες.⁹ Σε κάθε περίπτωση, η εφήμερη αρχιτεκτονική μπορεί να λειτουργήσει ως ένα εργαλείο για την ανάδειξη συγκεκριμένων συναισθημάτων και εμπειριών, καθώς και για την προώθηση και την ενίσχυση της επικοινωνίας της κοινότητας.

Όταν η εφήμερη αρχιτεκτονική εντάσσεται σε ένα πολιτιστικό πλαίσιο, δημιουργεί μια ευκαιρία για την ανάπτυξη μιας μοναδικής εμπειρίας που μπορεί να εγγραφεί στη μνήμη για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από το ίδιο το γεγονός στον χώρο. Η ίδια η φύση δημιουργεί εφήμερες καταστάσεις με τις οποίες ανέκαθεν ο άνθρωπος έρχεται σε επαφή και μπορεί να αναφέρεται σε οποιοδήποτε κατασκευασμένο περιβάλλον που δημιουργείται για περιορισμένο χρονικό διάστημα. Όταν αυτές οι κατασκευές παρουσιάζονται σε πλαίσιο πολιτιστικών εκδηλώσεων, αποκτούν τον ρόλο του δημόσιου αγαθού που είναι ανοικτό για εξερεύνηση και συμβάλλει στην ενίσχυση της επικοινωνίας. Παρέχει ευκαιρίες για ερμηνεία και συμμετοχή των χρηστών, με τον τρόπο διεξαγωγής.¹⁰

Ενσωματώνοντας το στοιχείο της τοπικότητας στις εφήμερες δραστηριότητες, μας δίνεται η δυνατότητα να προσδιορίσουμε την έννοια

των πανηγυριών μέσα από αυτή την οπτική και την σημασία τους στην πόλη και τον κοινωνικό τους ρόλο. Ανατρέχοντας στην έννοια της ετεροτοπίας, όπως την έχει αναλύσει ο Γάλλος φιλόσοφος Michel Foucault¹¹, «ετεροτοπίες» είναι πραγματικοί «αντι - τόποι» που συνυπάρχουν μέσα σε κάθε πολιτισμό. Χαρακτηρίζονται ως πραγματικοί, ενεργοί χώροι, οι οποίοι λειτουργούν ως «αντι - χωροθεσίες» και είναι υπαρκτοί στον χώρο. Σχετίζονται με τον υπόλοιπο χώρο, λειτουργώντας με τον αντίθετο τρόπο, ώστε να ενισχύσουν το πραγματικό. Είτε ως ψευδαίσθηση που ενισχύει την πραγματικότητα, είτε ως τέλειοι, οργανωμένοι χώροι που αναδεικνύουν την αποδιοργάνωση του καθημερινού μας κόσμου.

Προκειμένου να καθοριστούν τα χαρακτηριστικά αυτών των χώρων, ο Michel Foucault ορίζει έξι βασικές αρχές. Το γεγονός του πανηγυριού, το εντάσσει κυρίως στην τέταρτη αρχή ετεροτοπιών, αν και είναι εύκολο να εντοπιστούν στοιχεία από όλες τις αρχές. Συγκεκριμένα η τέταρτη αρχή εξετάζει τη σχέση των ετεροτοπιών με τον χρόνο, καθώς αυτές αμφισβητούν τον παραδοσιακό χρόνο, λειτουργώντας ως «ετεροχρονίες», ως κάψουλες του χρόνου και συνδέονται με την πιο προσωρινή διάσταση του χρόνου, δημιουργώντας μια πραγματικότητα που ξεφεύγει από την κανονική ροή του χρόνου.

Η έννοια της ετεροτοπίας συμβάλει στην πιο εύκολη κατανόηση και εκτίμηση του ρόλου τέτοιων χώρων στην κοινωνία. Στην περίπτωση αυτή χαρακτηρίζουν το θέμα το οποίο πραγματεύεται η εργασία, τα πανηγύρια, καθώς περιγράφει την αίσθηση που προσδίδουν τόσο στον χώρο, όσο και στον χρήστη. Προσδιορίζοντας λοιπόν το πλαίσιο της ερευνητικής εργασίας στον δημόσιο χώρο, ο οποίος μπορεί να λάβει διάφορες δραστηριότητες και ορίζοντας την έννοια της εφημερότητας που προσδιορίζει το παραδοσιακό ελληνικό πανηγύρι, τέθηκε η βάση για την έρευνα της έννοιας του πανηγυριού στον δημόσιο χώρο.

*«οι άνθρωποι σε όλους τους πολιτισμούς αναγνωρίζουν την ανάγκη να θέτουν στην άκρη ορισμένους χρόνους και χώρους για την κοινοτική δημιουργικότητα και τον εορτασμό»
Turner (1982)*

β' κεφάλαιο |

Το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στο ελληνικό παραδοσιακό πανηγύρι και τις διάφορες εκφάνσεις του. Χωρίζεται σε δύο υποκεφάλαια, με το πρώτο να μιλά για την έννοια του πανηγυριού και συγκεκριμένα του παραδοσιακού ελληνικού πανηγυριού. Και το δεύτερο επεκτείνεται στον πιο σύγχρονο εμπορικό χαρακτήρα του πανηγυριού, την εμποροπανήγυρη.

**το ελληνικό
πανήγυρι:
από την
παράδοση
στον σύγχρονο
εμπορικό
χαρακτήρα**

Στο παραδοσιακό ελληνικό πανηγύρι η ανάλυση γίνεται με άξονα την παράδοση και στοιχεία όπως η Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά. Χρησιμοποιούνται τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα παραδοσιακού ελληνικού πανηγυριού και αναλύονται οι τόποι στους οποίους τοποθετούνται τα πανηγύρια και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Τα πανηγύρια είναι εκδηλώσεις κοινωνικής συνάντησης και εορτασμού που σηματοδοτούνται με μουσική, χορό, φαγητό και παραδοσιακές εκδηλώσεις. Είναι η ευκαιρία για τους ανθρώπους να συναντηθούν, να διασκεδάσουν και να απολαύσουν τις παραδοσιακές δραστηριότητες.

πανηγύρι [παν + ανήγυρης]

ετυμολογικά η λέξη πανηγύρι προέρχεται από το μεσαιωνικό πανηγύριον, υποκοριστικό του αρχ. πανήγυρις, < από το ουδ. της αντων. πας, πάσα, παν (όλος) + αρχ. πανήγυρις, η (συνάθροιση πλήθους, αγορά).

Σιούτας, (2020)

Από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού είναι τα «παραστατικά φαινόμενα».¹² Ο ελληνικός λαϊκός πολιτισμός είναι πλούσιος σε πανηγύρια, τα οποία αποτελούν χαρακτηριστικά παραστατικά φαινόμενα, δηλαδή φαινόμενα που σχετίζονται με την ανθρώπινη αντίληψη και την εμπειρία των γεγονότων όπως τα αντιλαμβάνεται ο χρήστης. Αναδεικνύουν την πολιτιστική ταυτότητα και την κοινωνική συνοχή του λαού. Εκτός από πολιτισμικό φαινόμενο, το πανηγύρι παρουσιάζεται και ως κοινωνική πρακτική, που είναι άμεσα συνδεδεμένο με την κοινότητα, καθώς συνιστά την αίσθηση του συν - ανήκειν και την αντίληψη της συλλογικότητας.

Το πανηγύρι μπορεί να καταστεί ένα πεδίο μελέτης της κοινωνικής συγκρότησης, σε επίπεδο κοινότητας. Ορίζεται ως μία κοινωνική εκδήλωση με έντονη την τελετουργική διάσταση. Ως γεγονός συμβάλει στην αποκατάσταση της οικειοποίησης ενός χώρου, αφού κατά την λειτουργία του οι άνθρωποι επαναπροσδιορίζουν τις κοινωνικές τους σχέσεις, ενεργώντας στον συγκεκριμένο τόπο, καθιστώντας τον σημείο αναφοράς.¹³

«Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο ελληνικός λαός είναι φιλέορτος. Αρεσκόμαστε να έχουμε πολλές γιορτές, πανηγύρια, που ποικίλλουν τη ζωή μας. Μια ζωή που δεν έχει γιορτές μοιάζει με έναν μακρύ δρόμο που δεν έχει πανδοχείο να ξεκουραστείς. Τα πανηγύρια δεν έχουν πεθάνει, δεν έχουν σβήσει, απλά αλλάζουν με τις συνθήκες και το πέρασμα του χρόνου».

Βαρβούνης (2019)

Τα πανηγύρια αποτελούν πράγματι έναν σημαντικό τρόπο έκφρασης του λαϊκού πολιτισμού στην Ελλάδα και μια αναπόσπαστη συνιστώσα της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Κάθε πανηγύρι αντιπροσωπεύει μια μοναδική ευκαιρία για τους ανθρώπους να συναντηθούν, να διασκεδάσουν και να εκφράσουν την ταυτότητά τους μέσα από τη μουσική, τον χορό, το φαγητό και τις παραδοσιακές δραστηριότητες. Οι αναμνήσεις που δημιουργούνται σε ένα πανηγύρι αντανakλούν τις ιστορικές, κοινωνικές και συλλογικές εμπειρίες του λαού. Μέσα από τα πανηγύρια, οι άνθρωποι συνδέονται με τις ρίζες τους και ενισχύουν το αίσθημα κοινότητας και συνοχής. Κατά συνέπεια, αυτά τα γεγονότα αντιπροσωπεύουν την καρδιά και το πνεύμα του ελληνικού πολιτισμού.¹⁴

Τα πανηγύρια έχουν μια μακρά ιστορία και κατά τη διάρκεια των αιώνων συνδύαζαν πάντα ποικίλα πολιτιστικά στοιχεία. Τη θρησκευτική διάσταση με τη διασκέδαση, την κοινωνική συνοχή, τη σύνδεση με την τοπική κοινότητα και την οικονομία με την έννοια της εμποροπανηγυρης. Στη σύγχρονη εποχή, κυρίως κατά τη διάρκεια των καλοκαιρινών πανηγυριών, υπάρχει η έννοια της επανασύνδεσης της κοινότητας, καθώς οι απόδημοι επιστρέφουν λόγω των θερινών διακοπών και συνυπάρχουν, ανανεώνοντας τη σχέση τους. Αυτή η διαδικασία αποτελεί ίσως τον μόνο τρόπο για να διατηρηθεί η σύνδεση των ανθρώπων με τον τόπο τους, καθώς, στα μέσα του 20ού αιώνα, παρατηρήθηκε ένα έντονο κύμα αστικοποίησης που οδήγησε στην ερήμωση των χωριών και της υπαίθρου.¹⁵

«Πλαστικές καρέκλες, μπίρες, κλαρίνα και ταμπούρα, κορίτσια στο πάλκο, μουσικές που ξεσηκώνουν την αγροτιά, οι μουσικές μνήμες που αποζητούν όσοι έχουν μεταναστεύσει στην πρωτεύουσα»

Θανάσης Δεληγιάννης (2021)

«Ηπειρώτικο Μοιρολόι» ο Christopher King... «Κάτω από τον έναστρο ουρανό γλυκομυρωδάτος καπνός ανέβαινε από κάθε σημείο της πλατείας. Στην ανατολική γωνιά παραταγμένες στη σειρά σαν στρατιώτες σε παρέλαση ήταν ψησταριές με κάρβουνα όπου ψήνονταν σουβλάκια και λουκάνικα. Στην δυτική μεριά μία τεράστια σουβλα γυρνούσε αργά περασμένη μέσα από μία συκωταριά με μυρωδικά και σκόρδο και περιτυλιγμένη με αρνίσια άντερα. Ήταν το κοκορέτσι. Στην πάνω μεριά έψηναν καλαμπόκια ενώ σχεδόν οι πάντες κρατούσαν ένα τσιγάρο που έμοιαζε να μην σβήνει ποτέ. Το κέφι – το αίσθημα της ανάτασης ήταν γλυκό και πυκνό σαν τον καπνό. Ήμασταν μέρος του πανηγυριού».

Παρ' όλες τις αλλαγές που έγιναν τα τελευταία πενήντα χρόνια παγκοσμίως, αλλαγές που ανέτρεψαν αιώνων ήθη και έθιμα και πρωταρχικά την ουσία της παραδοσιακής κοινότητας, τα πανηγύρια εξακολουθούν να αποτελούν ένα κοινό μέσο έκφρασης. Για τους περισσότερους πανηγυριστές, η συμμετοχή τους σε αυτά, αποτελεί δείγμα αντίστασης στην αποξένωση από την παράδοση και την κουλτούρα, που είχε και συνεχίζει να έχει σαν κεντρική ουσία την συνοχή της κοινότητας.

Ιστορικά τα ελληνικά παραδοσιακά πανηγύρια χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες, η εμποροπανήγυρης, η ζωοπανήγυρης και η ιεροπανήγυρης. Στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία επιβιώνουν τα θρησκευτικά πανηγύρια - ιεροπανηγύρεις και οι εμποροπανηγύρεις, διατηρώντας τις ίδιες αξίες συγκρότησης και καλλιέργειας της συλλογικής μνήμης, ως μηχανισμοί ενότητας και συνοχής της κοινότητας. Τα μέλη της εκάστοτε κοινότητας γιορτάζουν με την αφορμή κάποιου αγίου της χριστιανικής εκκλησίας, γι' αυτό και συνδυάζεται συνήθως η γιορτή του πανηγυριού με κάποια από τις εκκλησίες της κοινότητας.

Στις μέρες μας πέρα από την θρησκευτική αφορμή, πανηγύρια γίνονται και με αφορμή την διάδοση των τοπικών προϊόντων της περιοχής, με σκοπό την οικονομική ενίσχυση του τόπου. Και στις δύο περιπτώσεις διατηρείται η παραδοσιακή εκδοχή του πανηγυριού, όσον αφορά τις υπόλοιπες λειτουργίες, όπως η μουσική, η οποία είναι ταυτισμένη με τον τόπο και κατ' επέκταση ο χορός, ο οποίος έχει τη σημειολογία του για κάθε τόπο.

το βιβλίο «ΤΑ ΑΝΩ ΡΑΒΕΝΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΤΙΚΟΤΕΡΑ ΖΑΓΟΡΟΧΩΡΙΑ του ΒΑΚΑΛΗ Χ. ΘΑΝΑΣΗ» το οποίο περιγράφει την ιστορική, τη θρησκευτική και κοινωνική διαδρομή του πανηγυριού στην Ήπειρο: «Όσο οδεύει κανείς προς το παρελθόν διαπιστώνει ότι τα πανηγύρια αποτελούσαν σημαντικότερες εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής και σπάνιες ευκαιρίες των ανθρώπων να εκφράσουν τον εσωτερικό τους κόσμο μέσα από την κοινή διασκέδαση.»

Ο χώρος διεξαγωγής των πανηγυριών είναι σημαντικός και συγκριμένα το «χοροστάσι», όπως αναφέρεται, είναι ο χώρος στον οποίο στήνεται ο χορός. Ο όρος χρησιμοποιείται τόσο για την αναφορά στον χώρο όσο και στην ίδια την διαδικασία. Άλλοι χώροι μπορεί να είναι οι κεντρικές πλατείες (αν δεν συμβαδίζουν με το χοροστάσι) και είτε τα προαύλια των εκκλησιών ή άλλοι ανοιχτοί - ευρύχωροι χώροι που μπορούν να παραλάβουν το γεγονός αυτό, μαζί με τον απαραίτητο εξοπλισμό.

«Τα πανηγύρια ξεκίνησαν κυρίως στους περιβόλους ξωκλησιών, όπου μετά τη λειτουργία για τους Αγίους, έψηναν αρνιά και έπιαναν το χορό, και αυτό ύστερα από ολονύκτια αγρυπνία στην εκκλησία, που είχε ασβεστωθεί, είχαν σκορπιστεί δαφνόφυλλα στο δάπεδό της και μυρτιές είχαν στολίσει τα εικονίσματα»
Αγιαννίδης (2020)

Η διοργάνωση των πανηγυριών σε συγκεκριμένες ημερομηνίες μέσα στον χώρο υπογραμμίζει έντονα την λειτουργία τους ως «ετεροτοπίες», καθώς όπως προαναφέρθηκε, χαρακτηριστική τους αρχή αποτελεί η δράση τους ως «ετεροχρονίες». Η στιγμιαία σύνδεση αυτή του χώρου και του τόπου που συμβαίνει, καθώς το γεγονός επαναλαμβάνεται με τακτικότητα και συνέπεια.

Τα χωριά και οι κοινότητες εμφανίζονται πλέον αποξενωμένες και το στοιχείο του πανηγυριού είναι αυτό που παίζει σημαντικό ρόλο στην επανοικειοποίηση ενός χώρου, αφού κάθε χρόνο τακτικά τα καλοκαίρια συμβαίνει αυτό το γεγονός, σαν υπενθύμιση μνήμης και ενότητας. Το πανηγύρι μπορεί να λαμβάνει διάφορες ιδιότητες που το καθιστούν σημαντικό, τόσο για τον άνθρωπο, όσο και για τον τόπο. Η παράδοση είναι μια συνεχής δυναμική διαδικασία που διατηρείται και σε αυτό το πλαίσιο, τα παραδοσιακά πανηγύρια εξελίσσονται και μετασχηματίζονται, ωστόσο δεν σβήνουν από τον χάρτη της κοινωνίας.

Σκοπός του πανηγυριού είναι η ευρύτερη κοινωνικοποίηση των ανθρώπων μίας κλειστής κοινωνίας και κατ' επέκταση η σύναψη οικονομικών, αλλά και κοινωνικών σχέσεων. Η παραδοσιακή αυτή έννοια των πανηγυριών ξεκίνησε να αλλάζει από την δεκαετία του '50 και έπειτα, έως την οριστική αλλαγή στην δεκαετία του '70. Η βασική αλλαγή που παρατηρείται είναι στον σκοπό ενός πανηγυριού, καθώς σήμερα τα πανηγύρια λειτουργούν κυρίως με σκοπό την επανένωση των ανθρώπων του τόπου και την επιστροφή

στις ρίζες. Η ανάπτυξη του τουρισμού επίσης σε παραδοσιακούς τόπους, συμβάλει δραστικά στην οικονομική ενίσχυση του τόπου και γι' αυτό η αφορμή δεν είναι απαραίτητα ο εορτασμός κάποιου αγίου.

Η συμβολικότητα που έχουν αποκτήσει πλέον τα πανηγύρια με τους όρους της επανένωσης και της επιστροφής στις ρίζες μπορεί να συνομιλήσει και να εμπλουτιστεί με την έννοια του «κύκλου» ως σύμβολο. Η έννοια του κύκλου μπορεί να προσδιοριστεί με δύο τρόπους.¹⁶ Με την έννοια της χρονικότητας, τον κύκλο του χρόνου που προσδιορίζεται από την ημερομηνία διεξαγωγής ενός πανηγυριού, καθώς επαναλαμβάνεται με τακτική περιοδικότητα κάθε χρόνο και αυτή του κύκλου που σχηματίζεται στον χώρο της διεξαγωγής του πανηγυριού. Από τον κυκλικό χορό, μέχρι την κυκλική σκηνή ή τη κυκλική τοποθέτηση των υπόλοιπων στοιχείων γύρω από το κέντρο του πανηγυριού, περικλείοντάς το, ως ένα στοιχείο προστασίας και ανάγκης συμπεριληπτικότητας σε αυτό.

Ο χορός στα πανηγύρια παρουσιάζει ξεχωριστή σημειολογία. Ο κόσμος χορεύει ομαδικά και κυκλικά και συμβολίζει την ένωση της κοινότητας και της ομάδας. Όσο πιο σφιχτά είναι ενωμένα τα χέρια όλων στον χορό, άλλο τόσο σφιχτά ενωμένοι και δεμένοι μεταξύ τους είναι οι άνθρωποι που απαρτίζουν τον κύκλο.

«...περιτειχίζουμε σέ άλλες ώρες την καλή πρόθεση τής γης μας να δώσει καρπούς, με τούς κυκλικούς χορούς τής Άποκριάς ή των θρησκευτικών πανηγυριών. Έ φυσική έννοια μένει ένας κύκλος προστασίας, πού θα εμποδίσει κάθε εχθρική δύναμη να εισχωρήσει στον ευχετικό χώρο μας. «Όλοι οι λαοί της γης χορεύουν για την ευημερία. Ό κύκλιος όμως χορός επισφραγίζει και στερεώνει τούς μικρότερους. «Ωστε δεν είναι χωρίς σημασία, ότι στα μεγάλα μας γλέντια, ύστερα από τούς ποικίλους μικροχορούς και τούς ζευγαρωτούς ή τούς χασάπικους, έρχεται λεβέντικος, ο μεγάλος κύκλιος χορός (συρτός ή άλλος) να καλύψει προστατευτικά όλα...»

«Στην εργασία τότε μας ταλαιπωρούσαν πολύ, διότι τότε δεν υπήρχαν μπίρες, ήταν όλο κρασιά και τσίπουρα γινότανε τύφλα στο μεθύσι και ούτε ήξεραν τι έκαναν 3 έως 4 ημερονύκτια ακατάπαυστο γλέντι. Θυμάμαι κάποτε στους Μπεκάρηδες για να αντέξουν στη πολύ δουλειά, μέχρι ενέσεις τους έκαναν στο Τσεπέλοβο οι γιατροί Λιάπης και Γιαννακός 4 βράδια που συνέχιζαν τα γλέντια». Αυτοβιογραφικό κείμενο του βιολιστή Κώστα Καψάλη (1908-1988)

Η Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιάς κατέχει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση και προστασία παραδοσιακών θεσμών, καθώς περιλαμβάνει ζωντανές εκφράσεις και παραδόσεις ομάδων και κοινοτήτων από όλο τον κόσμο, όπως ήθη και έθιμα, μουσικές και χορούς. Σκοπό έχει να διασφαλίσει την πρόσβαση στις πολιτισμικές αξίες για τις μελλοντικές γενιές, καθώς λειτουργεί ως χώρος εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης, ενισχύει την κοινωνική συνοχή και την αίσθηση της ταυτότητας, προάγει τον τουρισμό και την τοπική οικονομία, ενώ παράλληλα προωθεί τη διαπολιτισμική κατανόηση. Συνολικά, συμβάλλει στη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και της ιστορικής μνήμης, κάτι που καθιστά κάθε τόπο και αξία μοναδικά, γι' αυτό και πολλά παραδοσιακά ελληνικά στοιχεία έχουν μπει στον Αντιπροσωπευτικό Κατάλογο Στοιχείων της Άυλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς.

Τα διάφορα πανηγύρια της Ελλάδος, μεταξύ των οποίων και οι χοροί, οι οποίοι έχουν άμεση σύνδεση με αυτά, συμβαίνουν σε χώρους ιδιαίτερης σημασίας, τόσο αρχιτεκτονικής, όσο και λειτουργικής ή χωροταξικής. Από τα πανηγύρια στην ηπειρωτική Ελλάδα, έως τα νησιά, παρατηρούνται στοιχεία ιδιαίτερης σύνδεσης της παράδοσης, όπως η ζωντανή μουσική, που είναι ωστόσο ξεχωριστή για κάθε τόπο, αλλά κοινό στοιχείο σε κάθε πανηγύρι, έως την αφορμή εορτής ενός σημαντικού γεγονότος για την περιοχή. Καθώς και τα πιο λειτουργικά στοιχεία, όπως ο εξοπλισμός, το στήσιμο, το φαγητό, αλλά και γενικά η ανάγκη αίσθησης ένωσης των ανθρώπων.

από την παράδοση

φωτογραφία: Σπύρος Μελετιζής, πανηγύρι Θεσπρωτίας 1937-1960

I | Συρράκο

Το χωριό Συρράκο βρίσκεται χτισμένο σε υψόμετρο 1.200μ. στην περιοχή των Τζουμέρκων της Ηπείρου. Κατέχει διπλή θέση στο Εθνικό Ευρετήριο της Άυλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς, καθώς μόλις το 2016, το πανηγύρι του, αλλά και ο παραδοσιακός του χορός, οι «κύκλες» ή «καγκελάρης» εγγράφηκαν σε αυτό.

Το πανηγύρι του 15 Αύγουστου και ο συγκεκριμένος χορός αποτελούν για το Συρράκο μια κοινωνική αλλά και τελετουργική πρακτική και ένα μουσικοχορευτικό δρώμενο, που αναγνωρίζεται ως σημαντικό στοιχείο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Το πανηγύρι ξεκινάει με το πέσιμο του ηλίου και κρατά μέχρι να πέσει το πρώτο καλό σούρουπο και πάντα με καθιστικά τραγούδια. Πρώτα ο κόσμος ήθελε και θέλει να ακούσει ένα ντιμπάντι (καθιστικό) για να μπει στο κλίμα του πανηγυριού και να προετοιμαστεί για τον χορό.

Ο χώρος που διεξάγεται κάθε χρόνο το πανηγύρι είναι συγκεκριμένος και αποτελεί βασικό στοιχείο για τη σωστή διεξαγωγή του πανηγυριού. Ο χώρος διεξαγωγής του πανηγυριού είναι το χοροστάσι και βρίσκεται σε κεντρικό σημείο του χωριού. Αποτελείται από ένα σύμπλεγμα κτισμάτων με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, εναρμονισμένο με το φυσικό περιβάλλον. Το ενδιαφέρον προκύπτει από την φυσική έντονη κλίση του εδάφους, δημιουργώντας τρία διαφορετικά επίπεδα, με το χοροστάσι να

απλώνεται στο τρίτο και χαμηλότερο επίπεδο. Στην μία άκρη του στήνεται η ορχήστρα του πανηγυριού και μπροστά της απλώνεται η πίστα για τον χορό. Στο πρώτο και υψηλότερο επίπεδο βρίσκεται η εκκλησία του χωριού και το ενδιάμεσο επίπεδο αποτελεί μέρος της πλατείας, αλλά και ένα ιδανικό φυσικό διάζωμα με άμεση οπτική στον χώρο του χοροστασίου και των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται σε αυτό, όπου και τοποθετούνται τα περισσότερα τραπεζοκαθίσματα για τις ανάγκες του πανηγυριού. Η πρόσβαση στον χώρο του χοροστασίου, αλλά και στα διαζώματα γίνεται κυρίως με τα πόδια, καθώς η κλίση του εδάφους είναι τόσο έντονη που δεν επιτρέπει την εύκολη πρόσβαση με κάποιο άλλο μέσο. Το χοροστάσι, είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ιστορική διαδρομή του Συρράκου και παίζει σημαντικό ρόλο στον πολιτισμικό αυτοπροσδιορισμό των Συρρακιωτών.

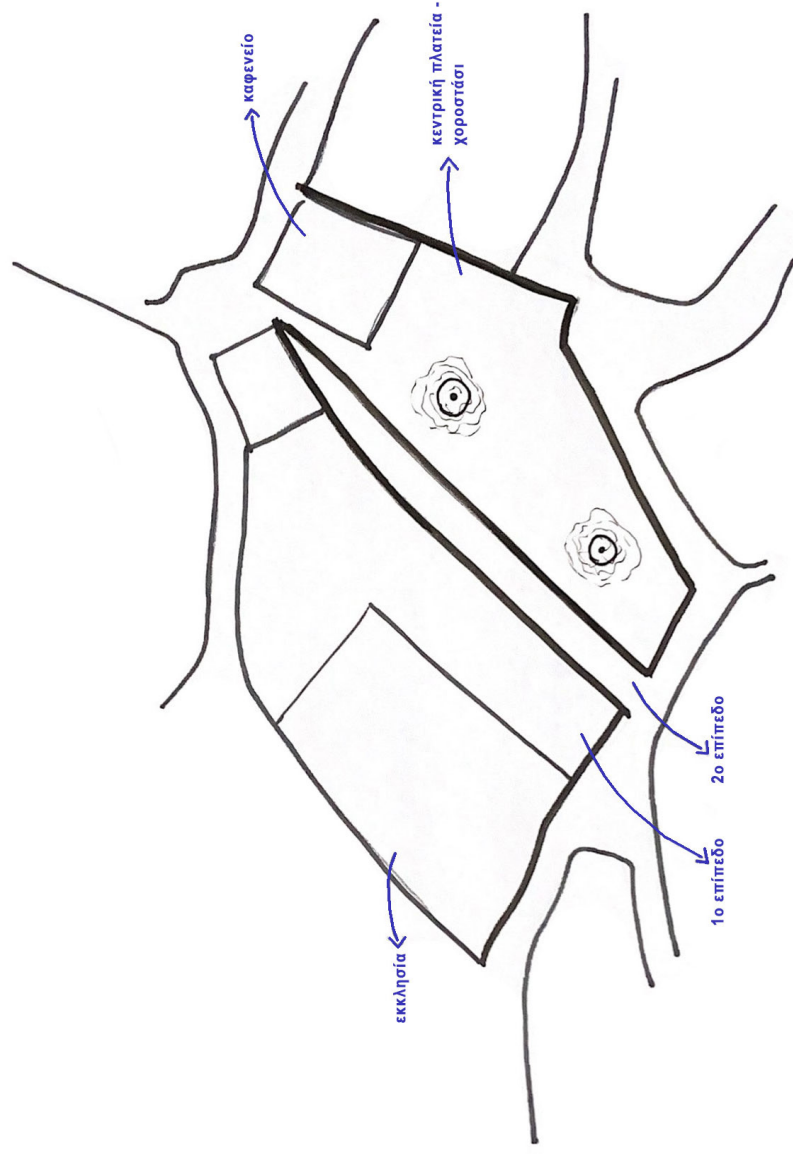
Ο Θρύλος λέει, χωρίς να υπάρχουν σχετικά τεκμήρια, ότι ο χορός αυτός έχει τη ρίζα του στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, καθώς διευκόλυνε τους υπόδουλους να μεταδώσουν ή να πάρουν διάφορα μηνύματα και συνθήματα, χωρίς να γίνονται αντιληπτοί. Αργότερα όμως αποτέλεσε μιας πρώτης τάξης ευκαιρία για τους ερωτευμένους να ανταλλάσσουν τα δικά τους μηνύματα με νεύματα, μορφασμούς, συνθηματικές κινήσεις αλλά και ψιθυριστά.

Λάμπρου, (2003)

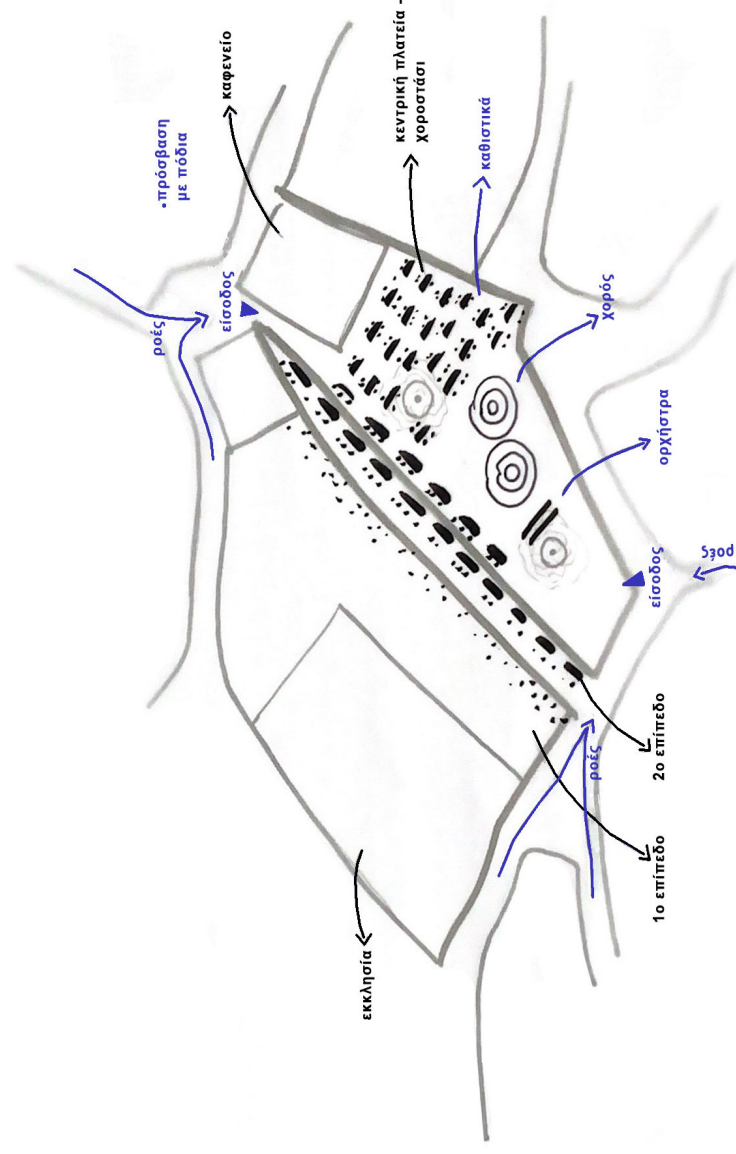
Όπως αναφέρεται και στην τεκμηρίωση του στοιχείου αυτού της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, το Συρράκο δεν είχε ποτέ δικούς του οργανοπαίκτες, για πολλά όμως χρόνια, πάνω από 50, στο πανηγύρι παίζουν μέλη της οικογένειας των Γεροδημαίων, κάτι που έχει ταυτιστεί με τη «συρρακιώτικη» μουσικοχορευτική παράδοση. Το πιο σημαντικό πανηγύρι για τους Συρρακιώτες είναι αυτό του Δεκαπενταύγουστου. Είναι το πανηγύρι που «αποτελέσει και αποτελεί σύμβολο ιδιαίτερης ταυτότητας, που συσπειρώνει τους Συρρακιώτες».

Όσον αφορά τις «κύκλες», ο συγκεκριμένος χορός απλώνεται με το χορευτικό του σχήμα να είναι του διπλού, τριπλού και ορισμένες φορές τετραπλού, ομόκεντρου ανοικτού κύκλου. Στον εξωτερικό κύκλο χορεύουν οι άντρες και στους εσωτερικούς κύκλους οι γυναίκες και τραγουδιέται από τους ίδιους τους χορευτές, χωρίς την συνοδεία οργάνων.

Η έννοια του κύκλου και της ενότητας, συνδέεται άμεσα με την ανάγκη των συμμετεχόντων να βρίσκονται σε συνεχή σύνδεση μεταξύ τους, αλλά και με τον ίδιο τον χώρο.

Β

Β

Συρράκο, πηλείδα

Συρράκο, πηλείδα στο ψηλά

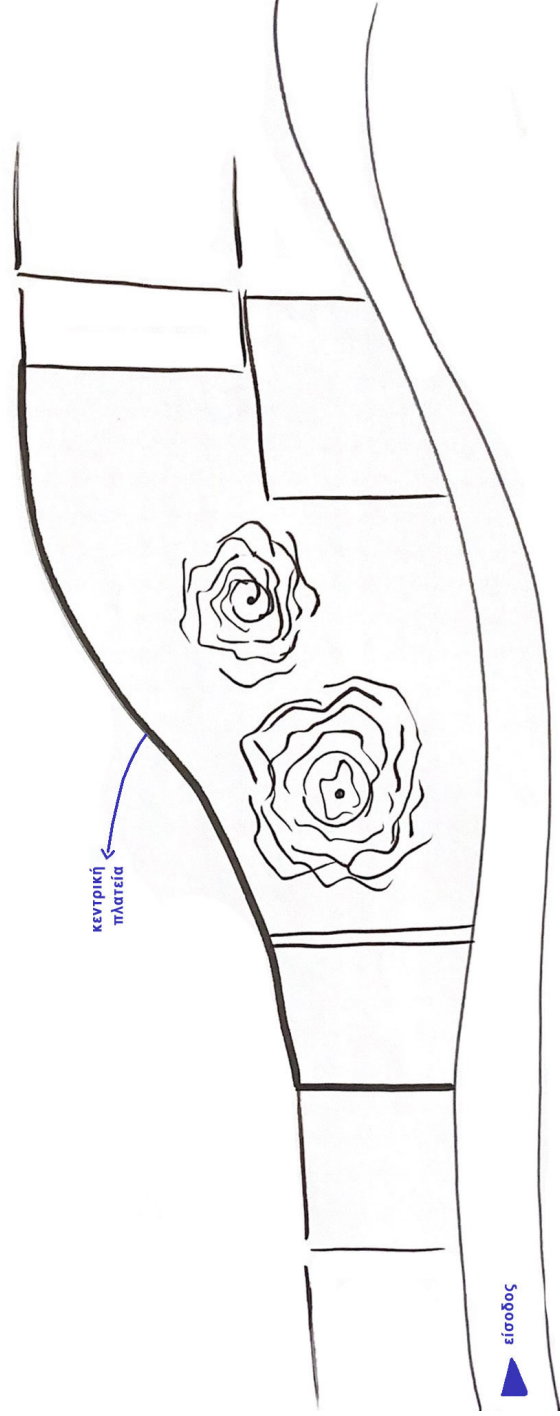
II | Βίτσα

Το χωριό της Βίτσας βρίσκεται στην νοτιοανατολική Πίνδο, στο κεντρικό Ζαγόρι, χτισμένη σε υψόμετρο 960μ.. Το πανηγύρι που πραγματοποιείται κάθε χρόνο στις 15 Αυγούστου είναι τριήμερο και γιορτάζεται για εκατό και πλέον έτη. Η δημοφιλία αυτού και η επισκεψιμότητά του είναι τεράστια και κάθε χρόνο μετρά πάνω από 2.000 επισκέπτες. Ο Πολιτιστικός Σύλλογος της περιοχής κρατάει αναλλοίωτο το παραδοσιακό στοιχείο ακόμα και σήμερα και η εθελοντική αρωγή όλων των κατοίκων στη διοργάνωση είναι χαρακτηριστική, γι' αυτό και το 2021 πήρε μία θέση στο Εθνικό Ευρετήριο της Άυλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς της Ελλάδος.

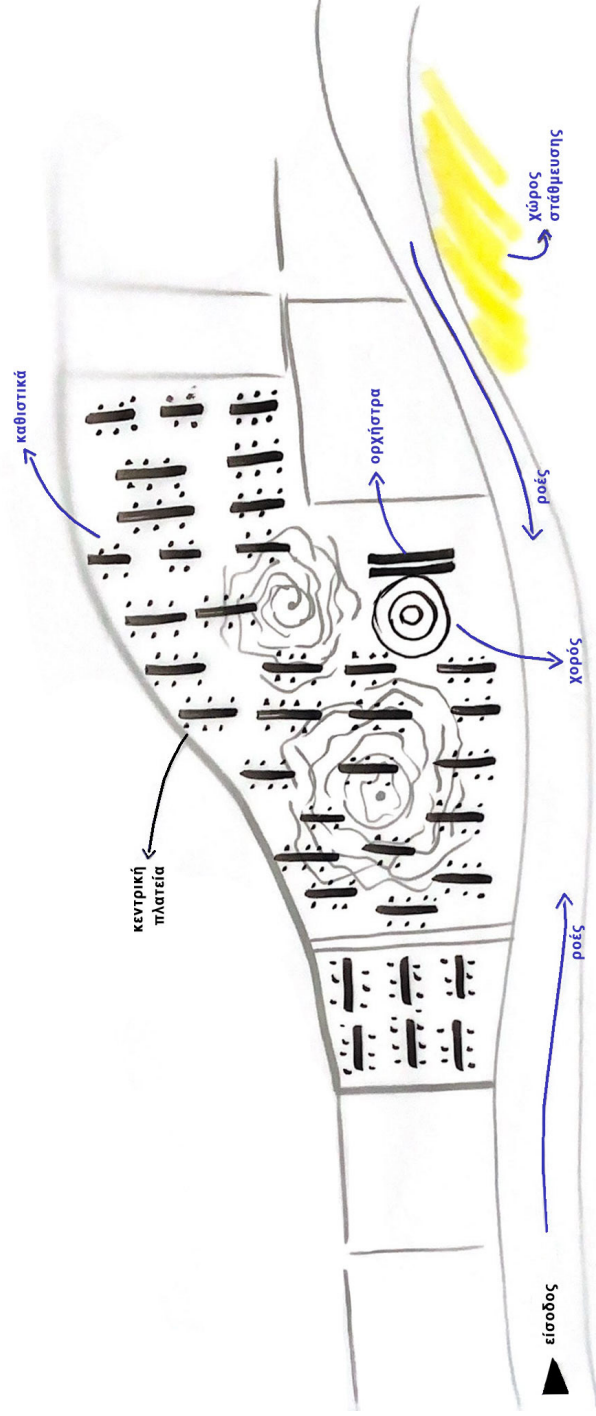
Το πανηγύρι τοποθετείται στο μεσοχώρι του χωριού, τη πλατεία, που αποτελεί χαρακτηριστικό της ταυτότητας του χωριού, με τον αιωνόβιο πλάτανο στο κέντρο αυτής. Γύρω από τον πλάτανο, σε κυκλική διάταξη, ανοίγεται ο χορός, η ορχήστρα στην μία πλευρά συντονίζει με την μουσική της και στον υπόλοιπο χώρο απλώνονται τα τραπέζια των πανηγυριστών. Καθώς απομακρύνεται κανείς από το κέντρο βρίσκει τα υπόλοιπα απαραίτητα λειτουργικά στοιχεία του πανηγυριού, όπως τα σημεία παρασκευής φαγητού και τους χώρους συντονισμού, που συνήθως στεγάζονται στα γύρω κτίρια. Η πρόσβαση στην πλατεία είναι περιορισμένη, γι' αυτό και οι περισσότεροι επισκέπτες καταφθάνουν με τα πόδια, κάτι που δίνει την δυνατότητα για περισσότερη ευελιξία στην διάταξη του πανηγυριού.

Οι προετοιμασίες για την κορύφωση των καλοκαιρινών εκδηλώσεων γίνονται πυρετώδεις. «Χρειάζονται 33 άτομα σε δώρες βάρδιες για το πανηγύρι, από τις 9 το βράδυ μέχρι τις 6 το πρωί», λένε τα μέλη του συλλόγου.

πλατεία χωριού πριν το πανηγύρι

Β
Λ

Β
Λ

πλατεία χωριού κατά τη διάρκεια του πανηγυριού

Βίτσα, πλατεία πριν το πανηγύρι

Βίτσα, πλατεία κατά τη διάρκεια του πανηγυριού

III | Ικαρία

Το νησί της Ικαρίας βρίσκεται στο ανατολικό Αιγαίο και φημίζεται για τα πανηγύρια του. Η ιστορία των ικαριώτικων πανηγυριών ξεκινά τη δεκαετία του '50 και του '60 όταν οι ντόπιοι, αποκλεισμένοι από την κρατική χρηματοδότηση ως τιμωρία για τα αριστερά τους φρονήματα, άρχισαν να οργανώνουν τοπικές γιορτές για να βελτιώσουν τις υποδομές του νησιού τους. Τα πανηγύρια αποτελούν κορυφαία έκφραση γλεντιού των ικαριακών κοινοτήτων και ιστορικά έχουν συμβάλει στη βελτίωση των όρων ζωής των κοινοτήτων, μέσω της υλοποίησης κοινωφελών έργων. Εντάχθηκαν στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας το 2022

Το κύριο χαρακτηριστικό των ικαριώτικων πανηγυριών είναι ο ικαριώτικος χορός και έχουν την δυνατότητα να χορέψουν όσοι πανηγυριώτες το επιθυμούν, δίχως να τηρείται σειρά στην παράταξη των μελών. Το γλέντι κρατά όλη την ημέρα ή όλο το βράδυ, ανάλογα με το αν πρόκειται για ημερήσιο ή βραδινό πανηγύρι.

Καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου στις πιο σημαντικές γιορτές, τελούνται στην Ικαρία πάνω από ογδόντα πανηγύρια, τόσο στα προαύλια των

εκκλησιών ή στα ξωκλήσια, τόσο και σε πλατείες ή άλλα μέρη που μπορούν να φιλοξενήσουν το πλήθος κόσμου που θα γιορτάζει την ημέρα εκείνη. Η διάταξη είναι ευέλικτη, καθώς μπορεί να προσαρμοστεί σε κάθε χώρο. Η βασική ανάγκη των πανηγυριστών είναι να χορέψουν στις μεγάλες «πίστες» που δημιουργούνται ανάμεσα στα πολυάριθμα τραπέζια, όπου τρώνε τοπικά προϊόντα και πίνουν τοπικό κόκκινο κρασί. Στο σύνολο του εξοπλισμού που μεταφέρεται από τόπο σε τόπο για τις ανάγκες του πανηγυριού είναι τόσο η ζωντανή ορχήστρα που πλαισιώνει το χορό, όσο και τα καζάνια για την παρασκευή των φαγητών.

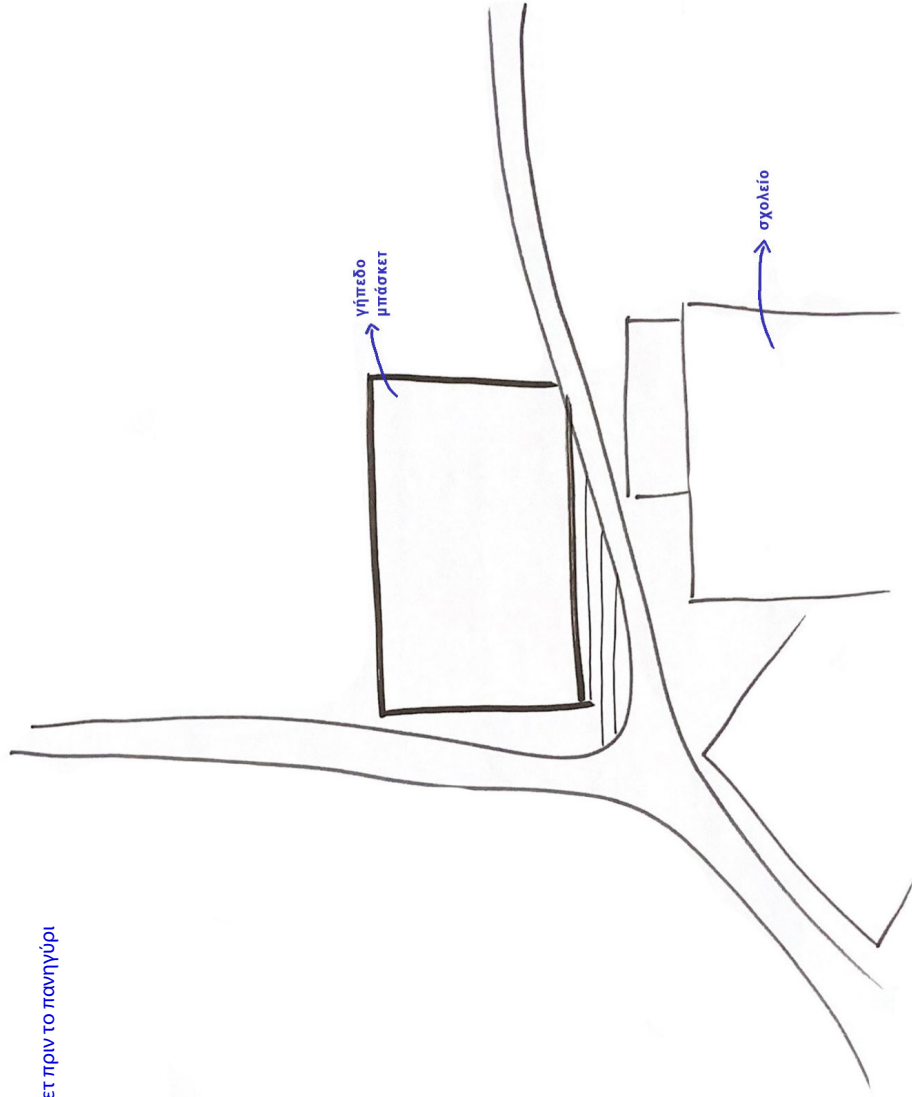
Οι προετοιμασίες των πανηγυριών διαρκούν μέρες, καθώς οι ποσότητες σε φαγητό και ποτό πρέπει να υπολογιστούν σωστά και έτσι η ανάγκη για βοήθεια είναι μεγάλη. Για την προετοιμασία ενός πανηγυριού συνεργάζονται άτομα διαφορετικών ηλικιών και η προσφορά εργασίας στα πανηγύρια θεωρείται προσφορά στο χωριό και τιμή για εκείνον που προσφέρει.

Ανάμεσα στα πολυάριθμα πανηγύρια που συμβαίνουν στο νησί επιλέχθηκαν δύο, τα οποία συμβαίνουν σε διαφορετικές τοποθεσίες. Συγκεκριμένα το ένα είναι το πανηγύρι στο χωριό Χριστός Ραχών, στην βορειοδυτική πλευρά του νησιού. Ο Χριστός είναι χτισμένος στα 440μ. υψόμετρο και απέχει από την θάλασσα περίπου 7χλμ. Αποτελεί το μεγαλύτερο χωριό της βόρειας πλευράς του νησιού και ουσιαστικά το δεύτερο κέντρο του. Είναι χτισμένο μέσα σε πυκνό καταπράσινο δάσος και καταφέρνει να διατηρεί την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του, με χαρακτηριστικό την κεντρική πλακόστρωτη πλατεία και τα σοκάκια.

Το χωριό έγινε γνωστό στους επισκέπτες τα τελευταία χρόνια, για τη νυχτερινή ζωή των κατοίκων και το ωράριο των τοπικών καταστημάτων που ανοίγουν αργά το βράδυ, κάνοντας διάσημο το χωριό, για τον «Ικαριώτικο χρόνο».

Στις 6 Αυγούστου γίνεται στο χωριό ένα από τα μεγαλύτερα πανηγύρια του νησιού προς τιμήν του Ιησού Χριστού. Η τοποθεσία του πανηγυριού συνηθίζεται να βρίσκεται στην κεντρική πλατεία του χωριού, όπου είναι και το προαύλιο της εκκλησίας, αλλά λόγω των πολυάριθμων επισκεπτών η τοποθεσία έχει μεταφερθεί στο ανοιχτό γήπεδο μπάσκετ που διαθέτει το χωριό, αξιοποιώντας την ευρύτητα του χώρου.

γήπεδο μπάσκετ πριν το πανηγύρι

B Λ

γήπεδο μπάσκετ κατά τη διάρκεια του πανηγυριού

B Λ

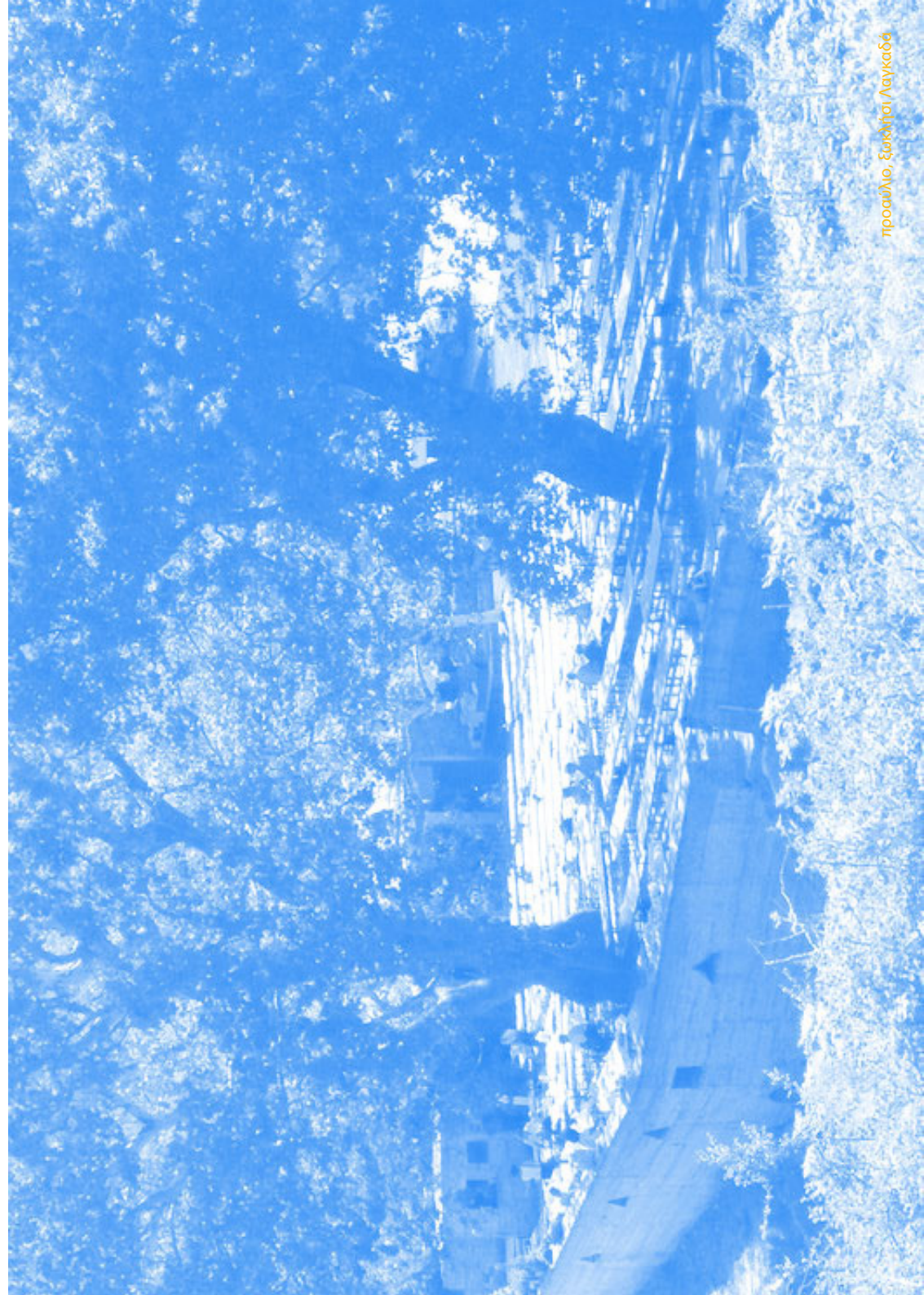
Σε ένα άλλο επίσης ορεινό σημείο του νησιού πραγματοποιείται ακόμη ένα από τα πιο γνωστά πανηγύρια της Ικαρίας, αυτό της Λαγκαδά. Ένας οικισμός χτισμένος σε υψόμετρο 711 μ., με λιγότερο από δεκαπέντε κάτοικους, που διαθέτει τεράστια φήμη και τουρισμό κατά την περίοδο του πανηγυριού, κάθε χρόνο στις 14 ή 15 Αυγούστου. Η Λαγκαδά έχει ανακηρυχθεί ιστορική έδρα του Δήμου Ραχών, ενώ ο οικισμός έχει χαρακτηριστεί παραδοσιακός και η περιοχή, «τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους».

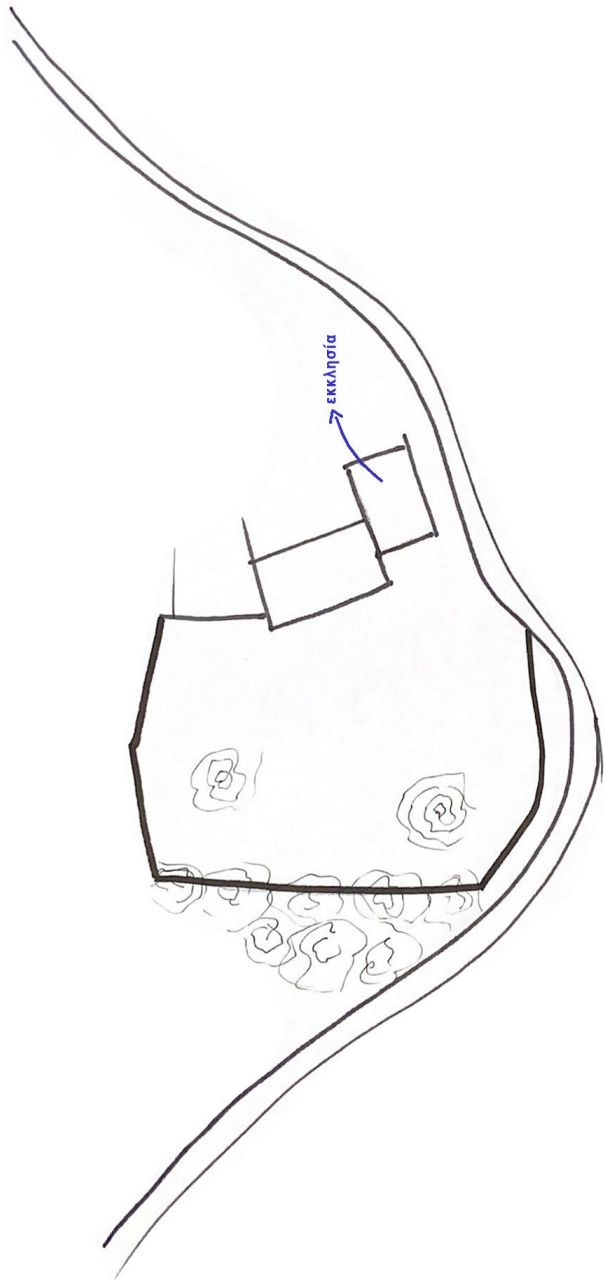
Το πανηγύρι στήνεται κάθε χρόνο στον προαύλιο χώρο από το μικρό ξωκλήσι, που διαθέτει πλήθος πλατάνων για να προσφέρει την απαραίτητη σκίαση και δροσιά κατά την διάρκεια του γλεντιού. Η τοποθεσία είναι ιδιαίτερη καθώς ο οικισμός βρίσκεται σχετικά απομονωμένος μέσα στο δάσος, με μοναδική ομορφιά.

Και στις δύο περιπτώσεις ικαριώτικων πανηγυριών σημαντικότερο στοιχείο είναι αυτό της διασκέδασης με τα παραδοσιακά τραγούδια και τον ικαριώτικο χορό. Η διάταξη του πανηγυριού είναι πιο αφαιρετική καθώς μόνο η ορχήστρα και ο χώρος παρασκευής των φαγητών είναι δεδομένος. Η διάταξη των τραπεζιών μπορεί να αλλάξει, αφού για την ανάγκη του χορού υπάρχει συνεχής μετακίνηση ανθρώπων και εξοπλισμού, που συνήθως δεν είναι ποτέ αρκετός να εξυπηρετήσει το πλήθος κόσμου που καταφθάνει στην περιοχή για το πανηγύρι.

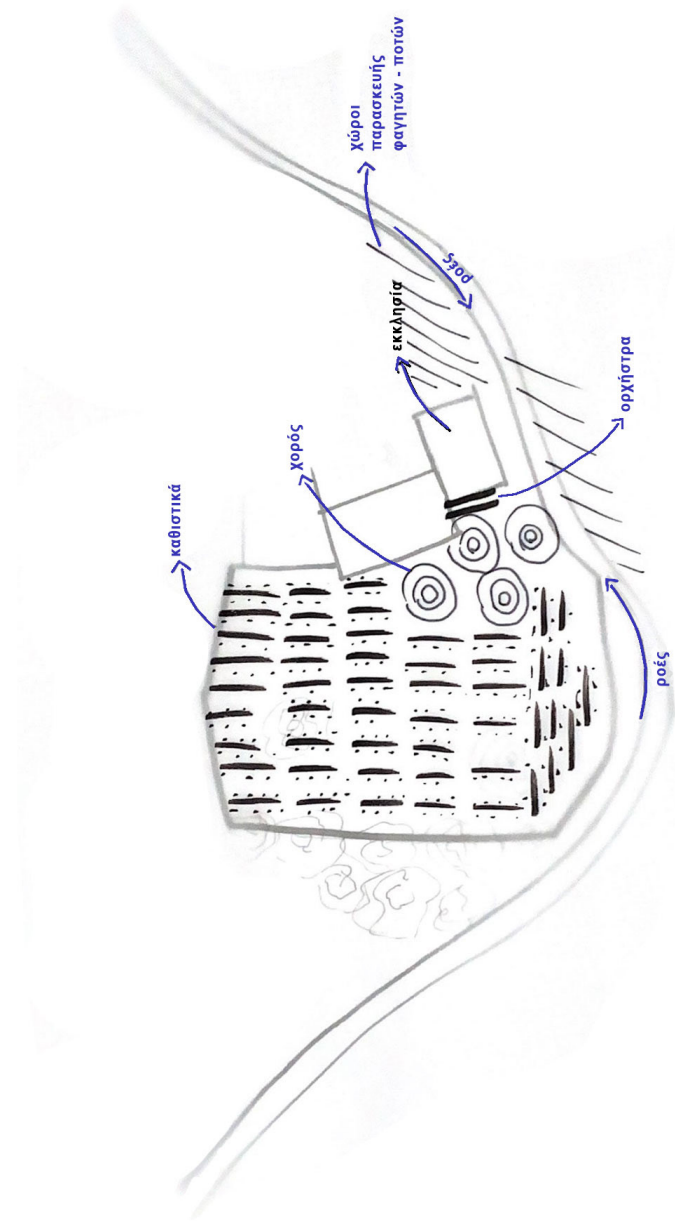
Η εύφορη κοιλάδα κοντά στη Λαγκαδά, που την εποχή των πειρατικών λεηλασιών, φιλοξένησε τους Ικαριώτες που μετοίκησαν στο εσωτερικό του νησιού για να προστατευτούν, πλέον αποτελεί σημείο αναφοράς για όσους αγαπούν το νησιώτικο πανηγύρι.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, καθώς η Ικαρία άρχισε να γίνεται όλο και πιο δημοφιλής τουριστικός προορισμός, προσελκύοντας πλήθος ελεύθερων κατασκηνωτών, εμφανίστηκαν στα καλοκαιρινά πανηγύρια παρέες νέων, στους οποίους αποδόθηκε ο ντόπιος νεολογισμός γκρούβαλοι. Ο χαρακτηρισμός αναφέρεται τόσο στην κατηγορία του ξένου όσο και του ντόπιου, καθώς αποδίδεται σε νεαρούς και νεαρές που μπορεί να έλκουν ή να μην έλκουν την καταγωγή τους από την Ικαρία. Στους «γκρούβαλους» αποδίδονται στερεοτυπικές συμπεριφορές, που κυμαίνονται από το ότι δεν έχουν σεβασμό, καταλαμβάνουν την πίστα και δεν αφήνουν άλλους να χορέψουν, έως το ότι αρπάζουν φαγητό από τα τραπέζια των πανηγυριωτών. Οι «γκρούβαλοι» αντιμετωπίζονται με αμφιθυμία από τους ντόπιους και η επιστροφή τους για σειρά ετών στα πανηγύρια θεωρείται πρόβλημα, για το οποίο γίνονται συνελεύσεις ενόψει τουριστικών περιόδων, εγείρονται συζητήσεις, κριτικές και τροφοδοτούνται αυτοκριτικές.

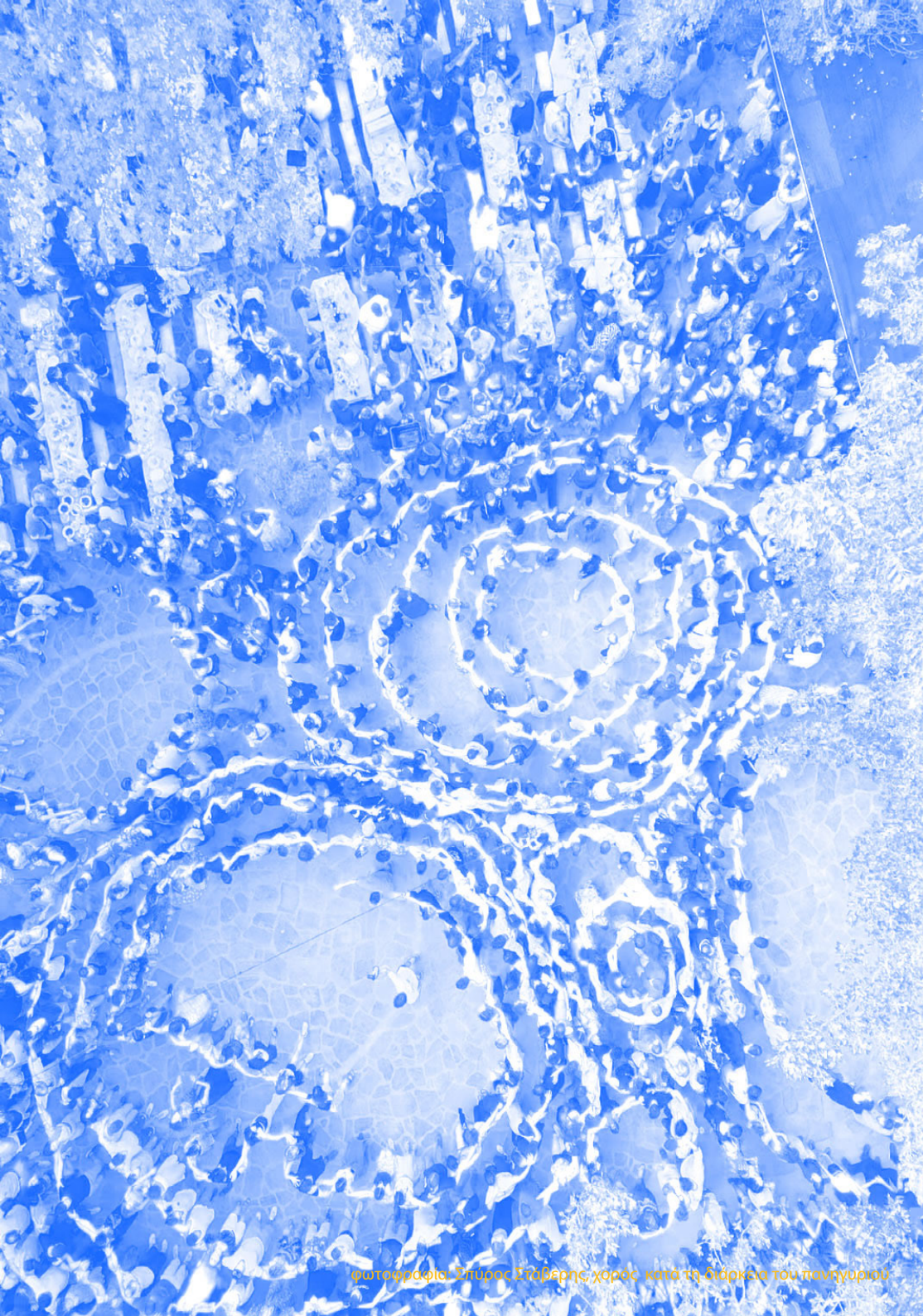

B ^

B ^

φωτογραφία: Σπύρος Στάβερης, χορός κατά τη διάρκεια του πανηγυριού

φωτογραφία: Σπύρος Στάβερης, ορχήστρα μπροστά από το ξακλήσι

Τα ελληνικά πανηγύρια ενσωματώνουν την έννοια της παράδοσης σε όλα τα στοιχεία που τα απαρτίζουν. Αυτό αποτελεί βασική απόδειξη γιατί τα πανηγύρια συνεχίζουν να διατηρούν την ταυτότητά τους σχεδόν αναλλοίωτη. Πολλά σύγχρονα στοιχεία έχουν μπει σε αυτά και ίσως τα έχουν παραλλάξει, αλλά η κεντρική ιδέα παραμένει ίδια στον χρόνο. Οι διαφορές τους αφορούν τον συγκεκριμένο τόπο και την τοπική κοινωνική ζωή, αλλά τα κοινά στοιχεία, όπως οι βασικές λειτουργίες και οι χώροι διεξαγωγής παραμένουν ίδιοι. Παραδοσιακή μουσική, χορός, πλατεία, φαγητό, ποτό και ενότητα των ανθρώπων.

**στο σύγχρονο
εμπορικό χαρακτήρα**

Ως σύγχρονος εμπορικός χαρακτήρας του πανηγυριού, ορίζεται η εμποροπανήγυρης. Ένα παραδοσιακό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού, που δρα παράλληλα με τα πανηγύρια. Ωστόσο χαρακτηριστικό των εμποροπανηγυρών αποτελεί η συνεχής εξέλιξή τους στον χρόνο, αλλά κρατώντας αναλλοίωτα παραδοσιακά στοιχεία που τις χαρακτηρίζουν. Χρησιμοποιώντας τρία παραδείγματα γίνεται η προσπάθεια να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά αυτών των γεγονότων, τα σημαντικά κοινά τους και οι διαφορές τους που σχετίζονται με τον τόπο διεξαγωγής, αλλά και την τοπική κοινότητα.

εμποροπανήγυρη [εμπορο- + πανήγυρ(ις) -η]

εμποροπανήγυρη ονομάζεται το υπαίθριο παζάρι εμπορευμάτων ή προϊόντων, η οποία λειτουργεί για περιορισμένο χρόνο και σε καθορισμένο τόπο

Οι ετεροχρονίες, όπως αποκαλεί ο Michel Foucault τις εμποροπανηγύρεις, συνδέονται με την πιο προσωρινή διάσταση του χρόνου. Αναφέρει πως «...πρόκειται για ετεροτοπίες όχι της αιωνιότητας αλλά συγκεκριμένου χρόνου. Αυτό ισχύει με τις εμποροπανηγύρεις, αυτές τις θαυμαστές χωροθεσίες στα σύνορα των πόλεων, που γεμίζουν, μια ή δύο φορές τον χρόνο, με παραπήγματα, εκθέματα, ετερόκλητα αντικείμενα, παλαιστές γυναίκες-φίδια, μάντισσες»

Οι υπαίθριες αγορές ορίζονται ως περάσματα και όχι τοποθεσίες γιατί χρησιμοποιούν προσωρινά μεταβατικούς χώρους όπως οι δρόμοι και οι πλατείες.
Μουρζίδου (2020)

Η ρίζα των παζαριών - εμποροπανηγυρών βρίσκεται στα Βυζαντινά χρόνια και ιδιαίτερα στις Βυζαντινές συντεχνίες, αλλά και κατά τα επόμενα χρόνια στις συντεχνίες οι οποίες είχαν δημιουργηθεί στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Τα παζάρια – εμποροπανηγύρεις είναι ένας θεσμός κοινωνικός και οικονομικός, με μια άτυπη μορφή που κράτησε μέσα στο χρόνο και συνεχίζει ως τα σήμερα.

Τα παζάρια, παραδοσιακά στήνονται σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους όπου υπάρχουν μόνιμα τα περίπτερα για να παραλάβουν το γεγονός της εμποροπανήγυρης κάθε χρόνο. Σε άλλες περιπτώσεις διαμορφώνονται από την αρχή, σε μία μεγάλη έκταση που μπορεί να παραλάβει το γεγονός, για εκείνη την συγκεκριμένη περίοδο. Κάθε έμπορος στήνει τον πάγκο του κάτω από τα στεγασμένα περίπτερα και έτσι δημιουργούνται παράλληλες σειρές με προϊόντα όλων των ειδών. Δίνουν την δυνατότητα στον επισκέπτη να κινηθεί εύκολα ανάμεσά στο σύστημα διαδρομών, παράλληλων και κάθετων μεταξύ τους και να κάνει τις αγορές του. Ανάμεσα στο πλήθος προϊόντων που μπορεί κανείς να βρει, τα τοπικά προϊόντα να λαμβάνουν ιδιαίτερη θέση και αξία.

Γύρω από τους πάγκους με τα προϊόντα εκτείνονται πλήθος άλλων λειτουργιών που περιλαμβάνει μία εμποροπανήγυρης, όπως χώροι εκδηλώσεων, ζωντανή μουσική, χορός και τραπεζοκαθίσματα για φαγητό και ποτό, όπως και χώροι διασκέδασης για παιδιά. Η διάρκεια μίας εμποροπανήγυρης κρατάει συνήθως δύο εβδομάδες και αναφέρεται σε όλες τις ηλικίες. Αποτελεί σημαντικό γεγονός για την περιοχή, καθώς έρχεται πλήθος κόσμου να την επισκεφτεί και γι' αυτό κάθε μέρα υπάρχει πλήθος εκδηλώσεων και παράλληλων γεγονότων, ώστε να προσελκύσουν κόσμο όλων των ηλικιών.

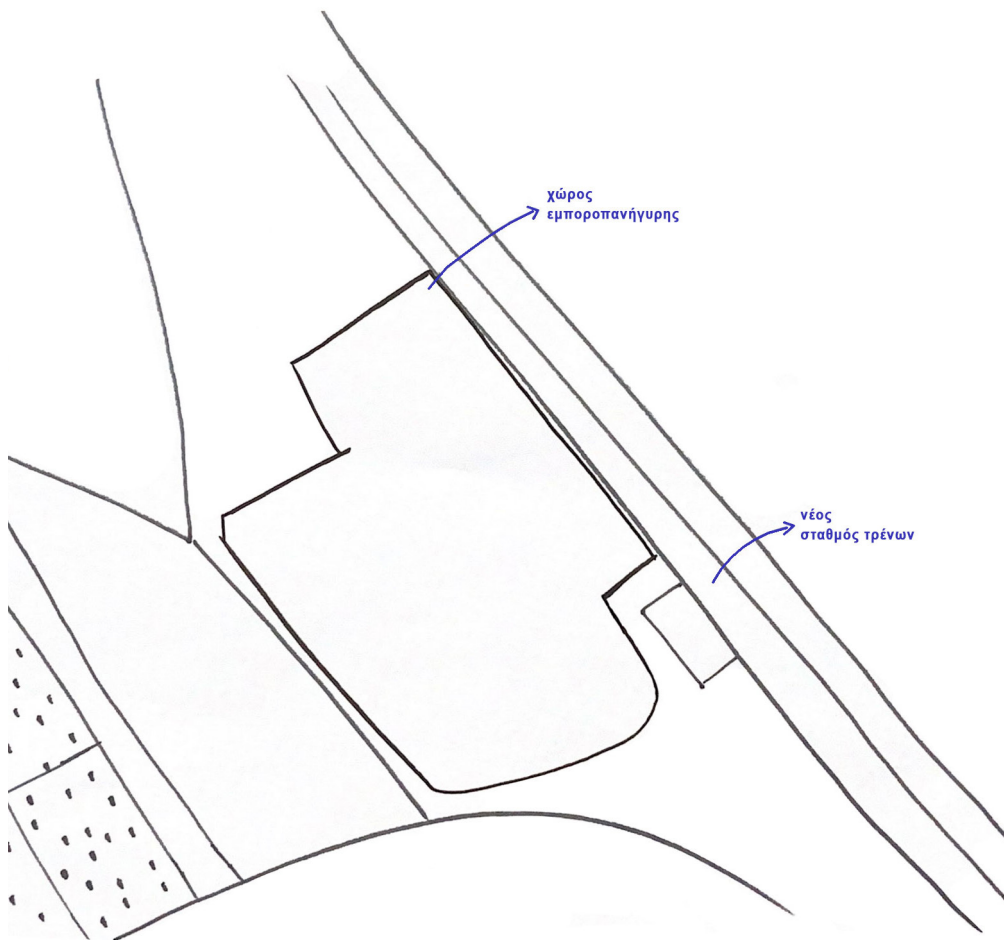
«Τα παραδοσιακά παζάρια ορίζονται με παραπήγματα, πρόχειρα φτιαγμένα μαγαζιά που καταλαμβάνουν μεγάλη έκταση, είναι στημένα και διαιρεμένα σε σειρές. Σε κάθε σειρά εκτίθεται ένα είδος εμπορεύματος. Υπάρχει ακόμη μια έκταση γης για τα βοοειδή, πρόβατα και άλογα, καθώς και ένα μέρος για τους χορευτές που διασκεδάζουν κάθε νύχτα κατά τη διάρκεια του πανηγυριού.» Περιγραφή του Άγγλου πολιτικού, χρονικογράφου και περιηγητή John Hobhouse εν έτει 1806.

I | Αιγίνιο

Η Εμποροπανήγυρη Αιγινίου είναι μια από τις πρώτες που λειτούργησαν στη χώρα μας και ξεκίνησε το 1926. Η αρχική μορφή του παζαριού ήταν έμπορο - ζώο - πανήγυρης και με την πάροδο του χρόνου εξελίχθηκε στη σημερινή του μορφή.

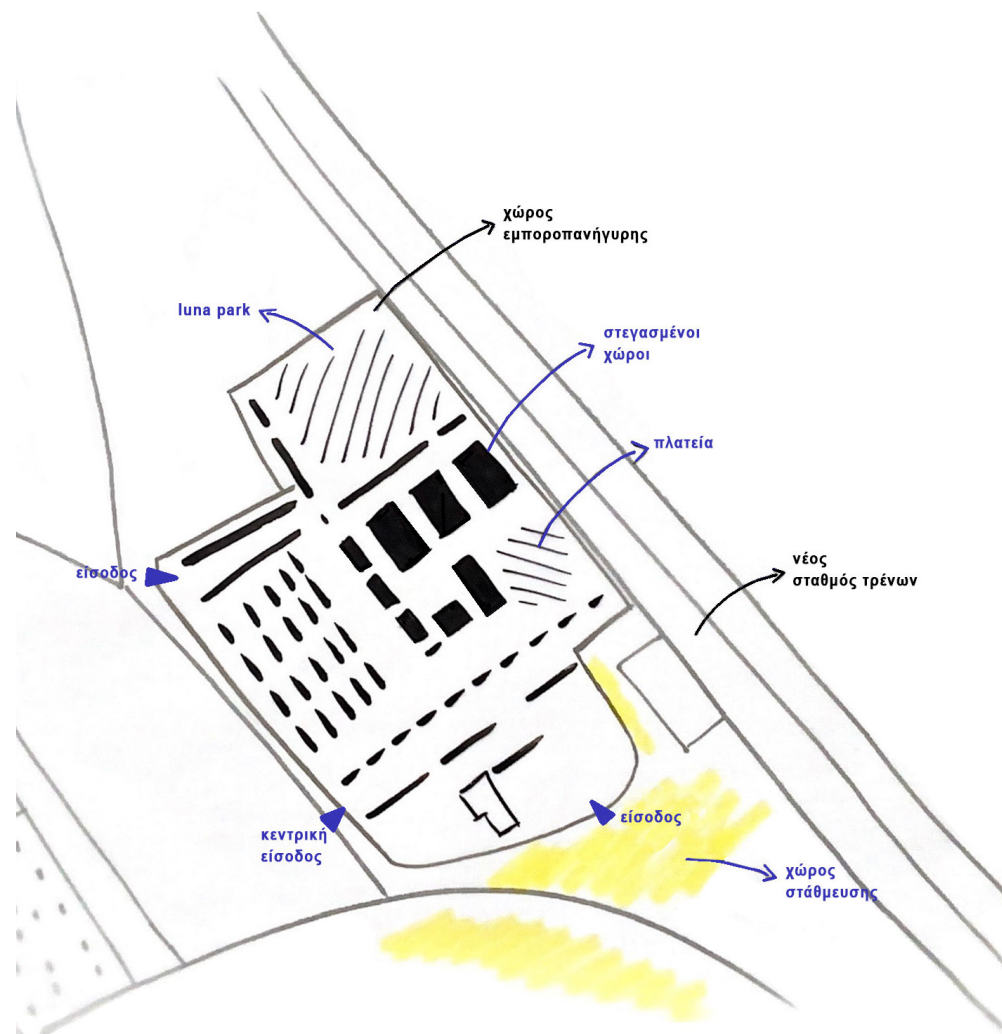
Σήμερα λειτουργεί σ' ένα ειδικά διαμορφωμένο χώρο στα ανατολικά της πόλης και καταλαμβάνει περίπου 40 στρέμματα με στημένα, σκεπασμένα περίπτερα που κατά τη διάρκεια της εμποροπανήγυρης γεμίζουν προϊόντα. Παράλληλα διαθέτει μέρος για στήσιμο πανηγυριού και άλλων εκδηλώσεων, χώρους με καντίνες για φαγητά και ποτά, αλλά και luna park για μικρότερες ηλικίες. Συγκεντρώνει κάθε χρόνο πλήθος εκθετών και επισκεπτών από όλη την Ελλάδα. Πρόκειται για μια εικόνα που συνδυάζει το παραδοσιακό στοιχείο με τις σύγχρονες εγκαταστάσεις και υποδομές και ανοίγει κάθε χρόνο προς τα τέλη του Σεπτεμβρίου για δέκα μέρες.

χώρος πριν την εμποροπανήγυρη

B
Λ

χώρος κατά τη διάρκεια της εμποροπανήγυρης

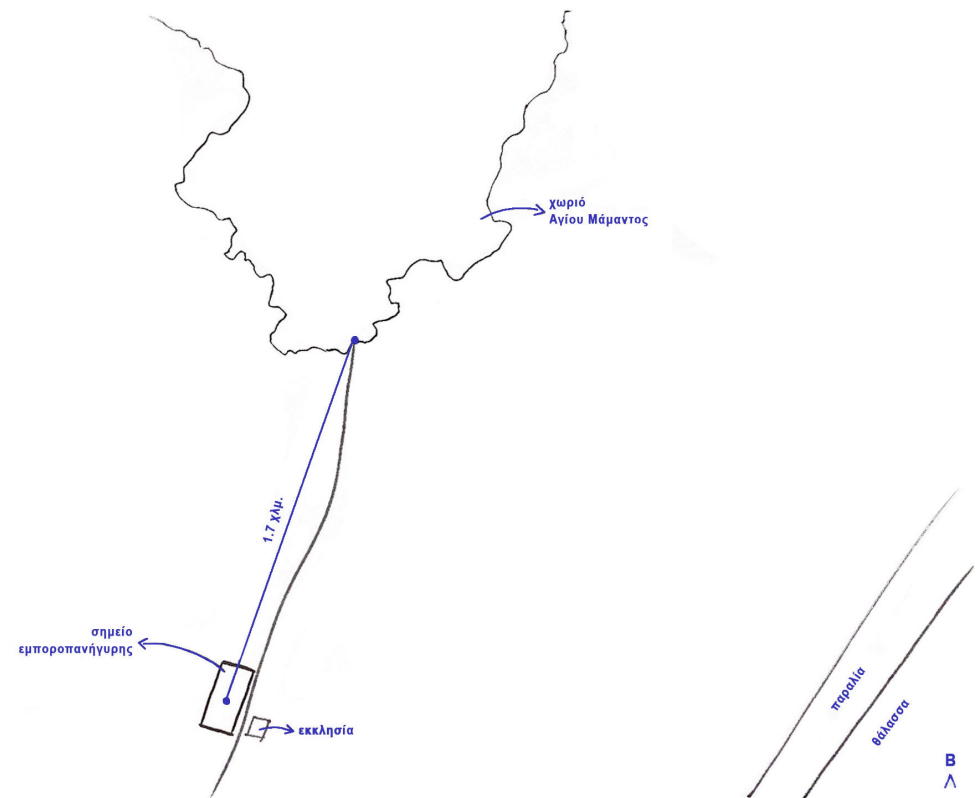
B
Λ

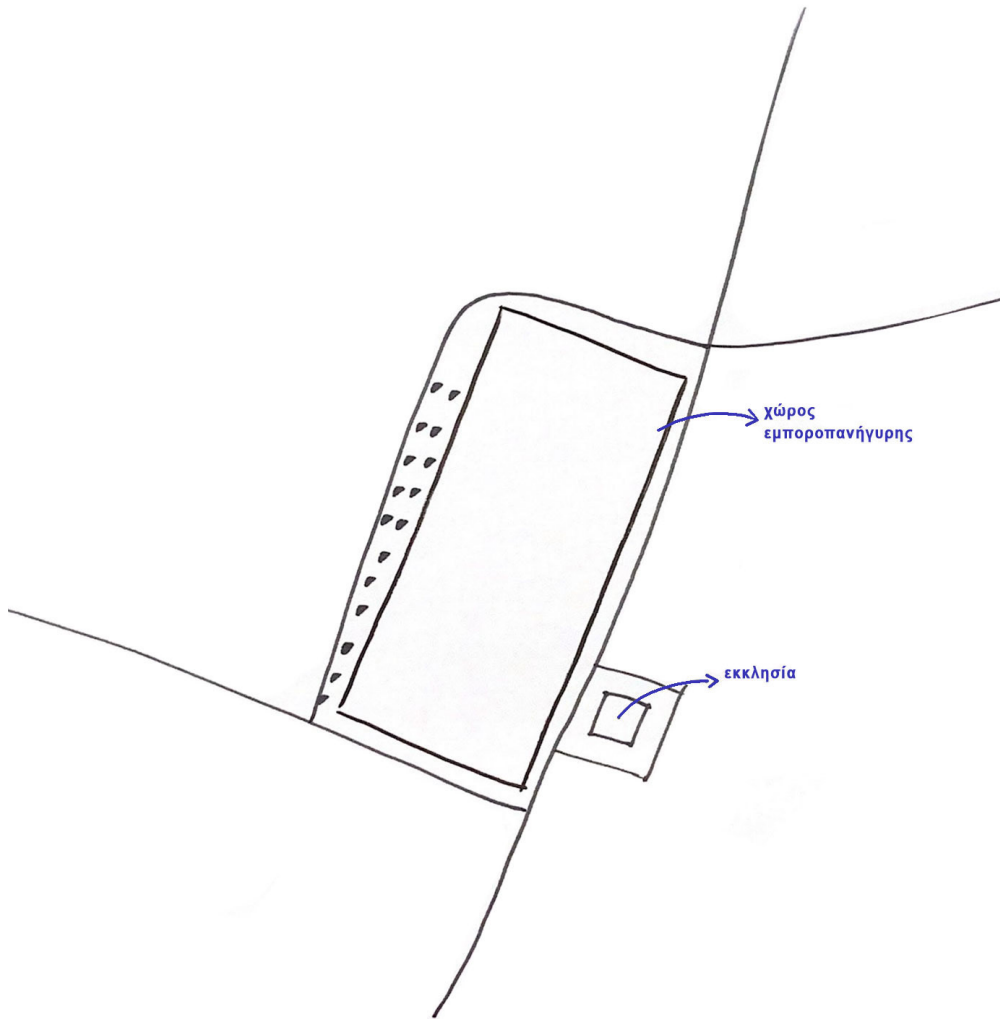
II | Άγιος Μάμας

Το φημισμένο «πανηγύρι του Αγίου Μάμα» γίνεται κάθε χρόνο στις 2 Σεπτεμβρίου, στη μνήμη του Αγίου Μάμαντος. Η πρώτη γνωστή ιστορική μαρτυρία για την έμπορο – ζώο - πανήγυρη χρονολογείται στο 1869.¹⁷ Σήμερα θεωρείται η μεγαλύτερη εμποροπανήγυρη της Μακεδονίας και συγκεντρώνει πλήθος κόσμου από όλα τα μέρη της Ελλάδος, καθώς και πολλούς τουρίστες.

Ο χώρος διεξαγωγής της εμποροπανήγυρης γινόταν στο «Μπεζεστένι», όπως ονομαζόταν ένας χώρος με ένα πηγάδι όπου υπήρχε στην περιοχή. Ο παλιός αυτός χώρος, χρησιμοποιούνταν μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1960 για αγοραπωλησία ζώων. Πλέον σήμερα η εμποροπανήγυρη τοποθετείται δυτικά της εκκλησίας του Αγίου Μάμαντος, σε απόσταση περίπου 1,7χλμ από τον οικισμό. Υπάρχει μία ειδικά διαμορφωμένη σκεπαστή έκταση περίπου 27 στρεμμάτων, η οποία κατά τη διάρκεια της εμποροπανήγυρης μαζεύει πλήθος κόσμου με αφορμή την λειτουργία της ομώνυμης εκκλησίας. Τα προϊόντα είναι ποικίλου ενδιαφέροντος, τόσο τοπικά, όσο και είδη από όλη την Ελλάδα και οι επισκέπτες έχουν την δυνατότητα να συνδυάσουν την θρησκευτική λατρεία με διασκέδαση.

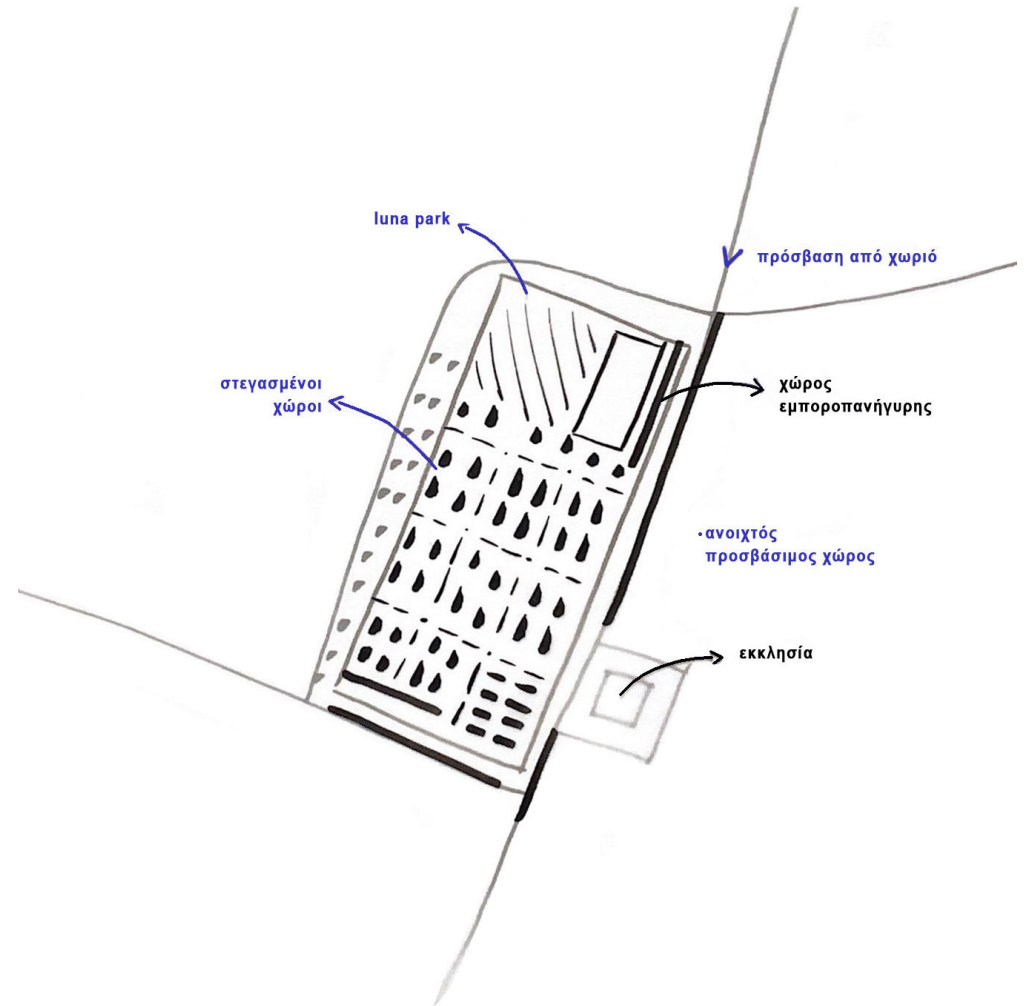
Αναφέρεται από τον Γ. Μ. Πλατσάς, ότι σε ένα συγκεκριμένο χώρο της πανήγυρης υπήρχαν ομάδες ανθρώπων που περίμεναν για εργοδότες που θα τους έπαιρναν στη δούλεψή τους. Ήταν οι δούλοι, οι στιχτοί, όπως ονομάζονταν. Η αμοιβή και η διάρκεια μίσθωσης εξαρτιόταν από το είδος της δουλείας. Η πιο συνηθισμένη διάρκεια μίσθωσης ήταν η ετήσια, από Άγιο Μάμα (πανηγύρι) μέχρι το επόμενο.

χώρος πριν την εμποροπανήγυρη

Β
Λ

χώρος κατά τη διάρκεια της εμποροπανήγυρης

Β
Λ

επιπλέον εμπορεύματα

επιπλέον εμπορεύματα

III | Φάρσαλα

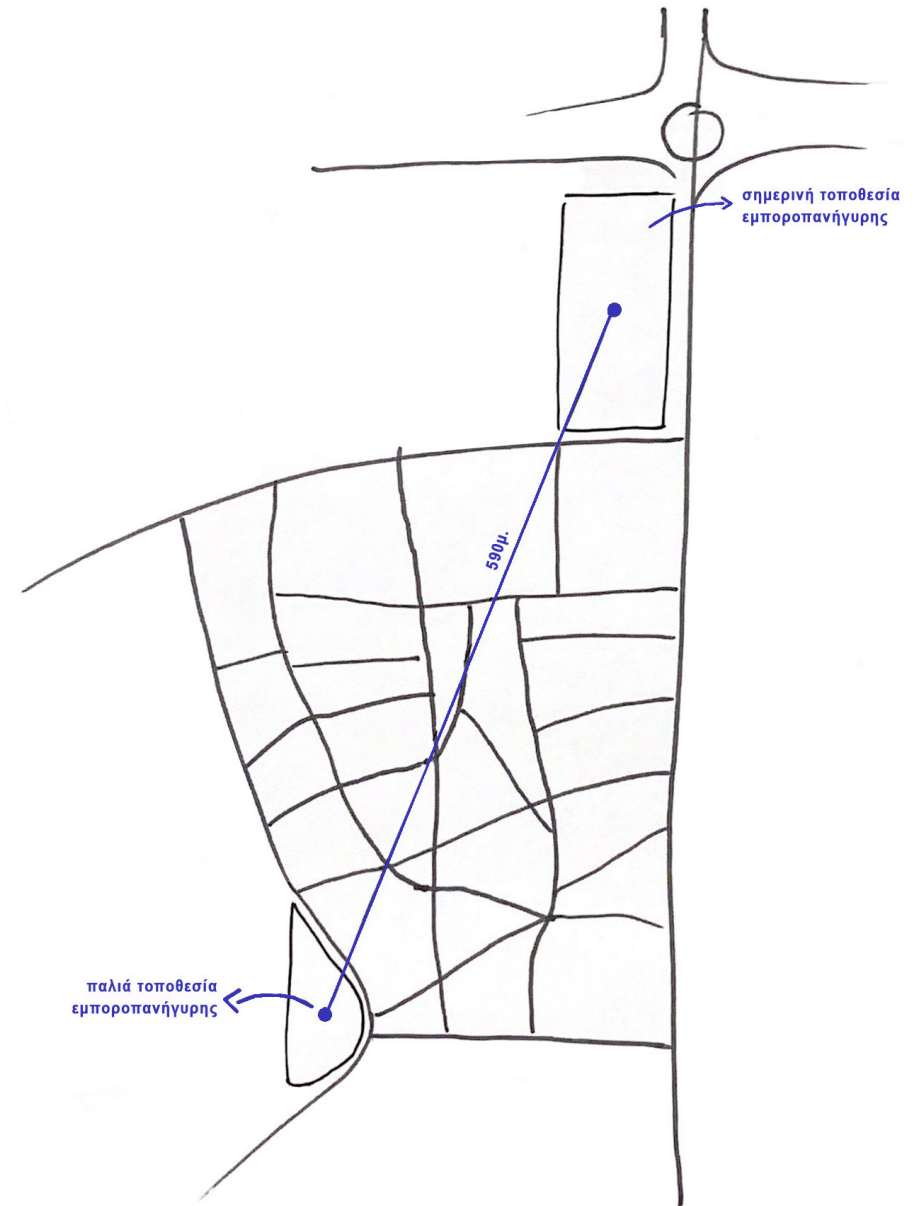
Η εμποροπανήγυρς των Φαρσάλων θεωρείται η αρχαιότερη, περίπου από το 1608 και η μεγαλύτερη σε συγκέντρωση κόσμου και αγοραπωλησίας αγαθών, από όλες όσες γίνονται στη Θεσσαλία. Γίνεται κάθε χρόνο από τα χρόνια της τουρκοκρατίας το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου, και μέχρι το 2010 γινόταν γύρω από τις πηγές του Απιδανού (παραπόταμος του Πηνειού), στο κέντρο της πόλης.

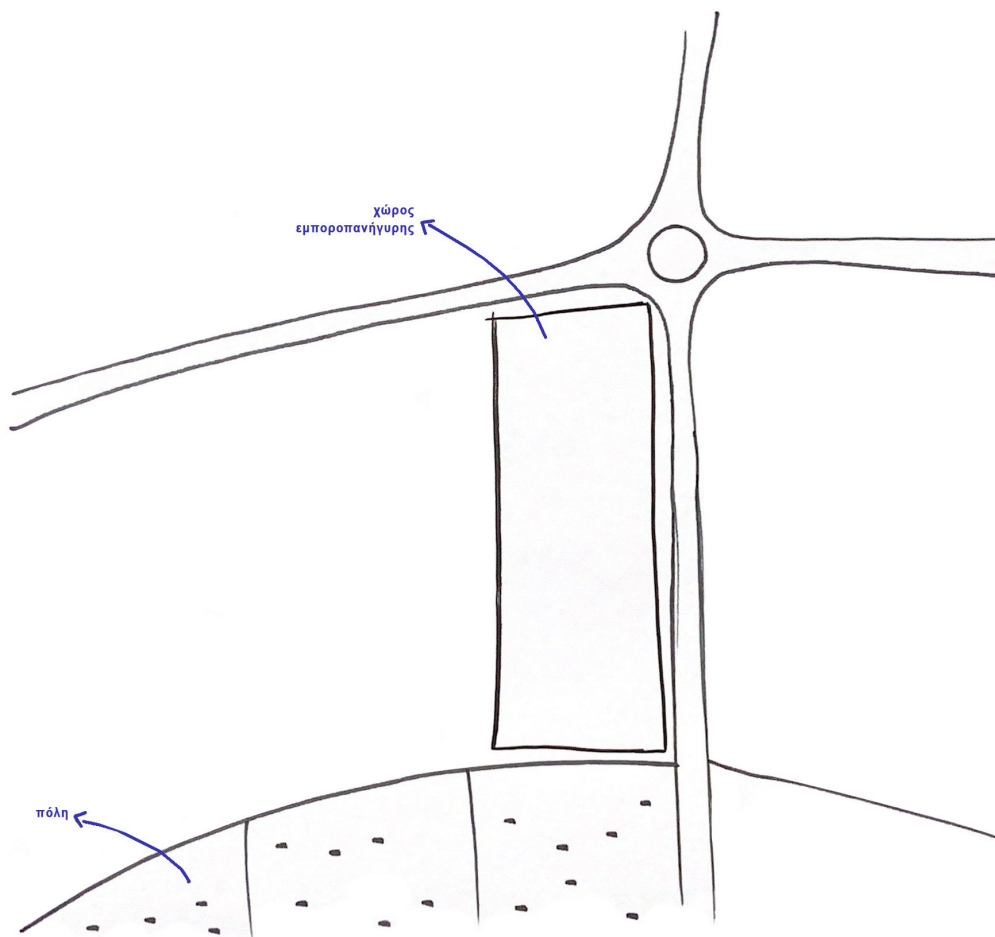
Τις τρεις πρώτες ημέρες τελούταν ζωοπανήγυρη και έπειτα πάνω σε ξύλινες κατασκευές - πάγκους, που ήταν τοποθετημένες σε μακριές και παράλληλες σειρές, μπορούσε κανείς να βρει πλήθος εμπορευμάτων και μεγάλη ποικιλία διαφόρων ειδών. Στο τέλος κάθε ημέρας στήνονταν πανηγύρι με μουσική, χορό και φαγητό.

Σήμερα η εμποροπανήγυρς αποτελεί σημαντικό πολιτιστικό στοιχείο για την περιοχή, αλλά και σύμβολο μεγάλης οικονομικής ενίσχυσης του τόπου. Ο τόπος διεξαγωγής της βρίσκεται στη σκεπαστή λαϊκή αγορά, στην βόρεια είσοδο της πόλης σε μία έκταση που περιλαμβάνει περίπου 150 στεγασμένα περίπτερα. Η μέθοδος αγοραπωλησίας συνεχίζει να είναι η ίδια, με την τοποθέτηση των προϊόντων πάνω σε μακρούς πάγκους με όλων των ειδών τα αγαθά. Παράλληλα με το γεγονός της εμποροπανήγυρς συμβαίνουν και άλλες δράσεις με σκοπό να προσελκύσουν κόσμο και να αναδείξουν τα τοπικά προϊόντα τους.

το γνωστό «Παναία Παζάρ», ήταν η σημαντικότερη της Θεσσαλίας, καθώς συνέπιπτε με τη συγκομιδή των δημητριακών και μνημονεύεται τουλάχιστον από το 1608 και η ύπαρξή της μαρτυρείται γραπτώς από το 1728 τουλάχιστον (Μελέτιος)

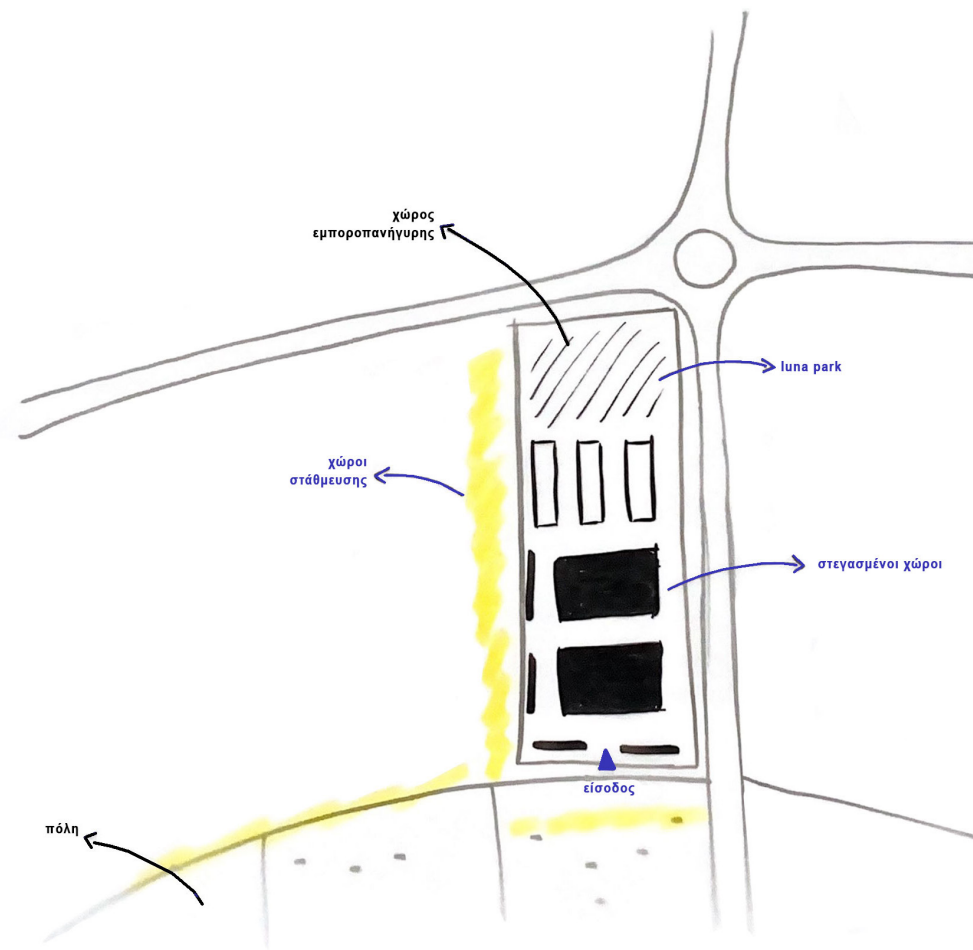
Οι εμποροπανηγύρεις, ως μία εξέλιξη των παραδοσιακών παζαριών, που ορίζονται ως τα πανηγύρια που συμπεριέλαβαν τον εμπορικό χαρακτήρα, ενσωματώνουν στοιχεία από όλα αυτά τα γεγονότα ταυτόχρονα. Κρατούν μία κοινή λογική στην χωροθέτηση και την διάταξη στον χώρο, κάτι που παραδοσιακά συνέβαινε και παράλληλα σε κάθε διαφορετικό τόπο που συμβαίνουν αποκτούν και ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που τις καθιστά ξεχωριστές.

χώρος πριν την εμποροπανήγυρη

Β
Λ

χώρος κατά τη διάρκεια της εμποροπανήγυρης

Β
Λ

Φάρσαλα, σκεπαστή αγορά

Η εμποροπανήγυρη των Φαρσάλων προσλάμβανε μορφή βαλκανικής εμπορικής συγκέντρωσης. Έρχονταν στα Φάρσαλα πάμπολλοι έμποροι, παραγωγοί και αγοραστές από όλα τα μέρη της Βαλκανικής, Αλβανία, Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία.

Στις 4 Σεπτεμβρίου 1803 ο Γερμανός περιηγητής I.L.S. Bartoldy βρίσκεται με τη συνοδεία του στο Καραβάν Σαράι των Φαρσάλων. Αναφέρει, ότι μόλις είχε τελειώσει το παζάρι και όλοι οι εμπορευόμενοι ετοιμάζονταν για το ταξίδι της επιστροφής. Ανάμεσά τους και ένας έμπορος δούλων με το θηλυκό κοπάδι, που ήταν κάμποσες νέγρες.

Αραπίνες που έφερε στο πανηγύρι των Φαρσάλων ένας έμπορος σκλάβων.

Επιχρωματισμένη χαλκογραφία. Σχέδιο Gropius, χάραξη Kobike. Εθνική Βιβλιοθήκη.

γ' κεφάλαιο |

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η επίδραση που έχει προκαλέσει το παραδοσιακό πανηγύρι στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία και σε ποιους τομείς παρατηρείται αυτό το φαινόμενο. Οι τομείς της τέχνης και της μουσικής λαμβάνουν συχνά στοιχεία από την παράδοση, αλλά το φαινόμενο που έχει προκύψει περιλαμβάνει την επίδραση που έχει η παράδοση στην νέα γενιά και την pop κουλτούρα.

η επίδραση
των
πανηγυρικών
εκφάνσεων
στη σύγχρονη
pop
κουλτούρα

Η σκηνογραφία ως όρος δημιουργίας ενός περιβάλλοντος, παίρνει την έννοια της αναγνώρισης του εξοπλισμού ενός γεγονότος. Στη δική μας περίπτωση ενός πανηγυριού. Ένα πανηγύρι αποτελείται από στοιχεία και εξοπλισμό που συναντάται κυρίως στους παραδοσιακούς τόπους, όπου και συμβαίνει. Αξίζει να παρακολουθήσει κανείς μία πορεία μέσα στο πανηγύρι, ώστε να μπορέσει να αντιληφθεί τον εξοπλισμό του και τον κατά τόπο, συγκεκριμένο στήσιμό του.

Ακολουθώντας μία πορεία μέσα στο πανηγύρι, ως σκηνικό αναγνώρισης ιδιαίτερων στοιχείων που το καθιστούν μοναδικό σαν γεγονός, κυρίαρχο αντικείμενο αποτελεί η πλαστική καρέκλα «μονομπλόκ». Ένα στοιχείο που σηματοδοτεί έντονα την έννοια της εφημερότητας, αφού λίγο πριν την έναρξη του πανηγυριού, αλλά και λίγο μετά βρίσκεται στοιβαγμένη η μία μέσα στην άλλη σε κάποιο στεγασμένο χώρο, ώστε να περιμένει να πάρει την θέση της στο στρωμένο τραπέζι που θα κάτσει ο επισκέπτης. Η συγκεκριμένη καρέκλα αποτελεί βασικό στοιχείο της παράδοσης του πανηγυριού καθώς μέσα στα χρόνια έχει λάβει την αποκλειστική χρηστική θέση σε αυτό το γεγονός. Στις περιπτώσεις όμως που δεν υπάρχει η γνωστή πλαστική καρέκλα, τα τραπεζοκαθίσματα είναι ξύλινες ή μεταλλικές κατασκευές που βρίσκονται συνήθως μόνιμα στην τοποθεσία, απλά παίρνουν συγκεκριμένη θέση στον χώρο.

πλαστική καρέκλα, μονομπλόκ / «Κανείς δε θέλει να ταυτιστεί μαζί της αλλά όλοι την χρησιμοποιούμε. Καθόμαστε για ώρες πάνω της. Είναι ένας εκφυλισμός του υψηλού design, που δε μας έδινε αυτή την ώθηση «προς τα επάνω» που όλοι επιθυμούν στο φαντασιακό τους, δηλαδή το να κάθεται σε ένα κάθισμα που σε ταξινομεί και σε προσδιορίζει στο κοινωνικό σύνολο. Είναι ένας από τους λόγους που τη μιμήσαμε τόσο πολύ, παρόλο που είναι άνετη, πρακτική – καθώς μεταφέρεται εύκολα γιατί μπαίνει η μία μέσα στην άλλη»
Γιώργος Τζιρτζιλάκης (2015)

Συγκεκριμένη και ίσως πιο στρατηγική θέση παίρνουν και τα μαγειρεία, όπου πραγματοποιείται το πιο βασικό κομμάτι του πανηγυριού, αυτό της προετοιμασίας του φαγητού και της διανομής των ποτών, με τους μεγάλους πάγκους και τα καζάνια γεμάτα παραδοσιακά φαγητά και ποτά. Τέλος η θέση της ορχήστρας που ανάλογα την περιοχή διαθέτει και διαφορετικά μουσικά όργανα, τα οποία χρειάζονται τον απαραίτητο χώρο, συνήθως βρίσκεται ψηλά, με ανοιχτό χώρο μπροστά, την πίστα, για να στηθεί ο

χορός και να υπάρχει άμεση επαφή των τραγουδιστών και των χορευτών.

Από μία πιο γενική οπτική, τα τραπεζοκαθίσματα εκτείνονται στο μεγαλύτερο μέρος του χώρου, κυκλώνοντας πολλές φορές την σκηνή όπου πραγματοποιείται ο χορός και την ορχήστρα με την περίοπτη θέση. Η παρασκευή του φαγητού παραμένει σε κάποιο πιο απομονωμένο σημείο, αλλά εξίσου κοντά, για να διευκολύνεται η διανομή και η οργάνωση του πανηγυριού.

Συμπληρωματικά από τα παραπάνω γενικά σκηνογραφικά στοιχεία του πανηγυριού, η συνολική άποψη συνοδεύεται και από πολλά άλλα μικρότερα στοιχεία. Στοιβαγμένα κουτάκια μπίρας πάνω στα λευκά πλαστικά τραπεζομάνηλα και πολλαπλά τσιγάρα σε πακέτα ή σβησμένα σε στοίβες, σε ένα γενικό θολό τοπίο καπνού και τσίκνας που έρχεται από το πίσω μέρος όπου ψήνεται το φαγητό, δημιουργούν ένα μοναδικό σκηνικό αποτέλεσμα πανηγυρικής διασκέδασης, χαράς και ενότητας. Τα φώτα της πλατείας δεν σβήνουν ποτέ αλλά εκείνη την ημέρα ενισχύονται ώστε να δημιουργήσουν την απαραίτητη ατμόσφαιρα για το σημαντικό αυτό γεγονός.

Αυτά είναι τα στοιχεία που σηματοδοτούν το ελληνικό παραδοσιακό πανηγύρι και αν κάποτε ήταν ο ντόπιος, απαραίτητος εξοπλισμός, τώρα πλέον τα στοιχεία αυτά αποτελούν την συγκεκριμένη σκηνογραφία για την σωστή αποτύπωση του πανηγυριού στον χώρο. Ούτε λιγότερα, ούτε περισσότερα, αλλά μία ακολουθία αντικειμένων και λειτουργιών, που καθιστούν το παραδοσιακό πανηγύρι μοναδικό.

Ο τρόπος που εμφανίζεται το πανηγύρι στις μέρες μας, αντανakλά έντονα την τάση της σύγχρονης κοινωνίας να δώσει σε αυτό το στοιχείο την προσοχή που του αρμόζει. Οι διαφορετικές έννοιες που το χαρακτηρίζουν και οι τρόποι που μπορεί να συνδυαστεί με την σύγχρονη κοινωνία, έχουν φέρει νέα δεδομένα και τάσεις. Ένα από τα πρώτα παραδείγματα ενσωμάτωσης του πανηγυριού στην σύγχρονη κοινωνία, είναι το έντονο ενδιαφέρον για αυτή τη μορφή παραδοσιακής διασκέδασης και συνεύρεσης, το οποίο αποτέλεσε το έναυσμα για τη δημιουργία ειδικής εφαρμογής, η οποία καταγράφει όλα τα πανηγύρια που συμβαίνουν στη δεδομένη χρονική στιγμή σε όλη την Ελλάδα. Κάτι που φέρνει την σύγχρονη μορφή αναζήτησης να μπορεί να προσφέρει εύκολα μία τέτοια

πληροφορία, αποσκοπώντας στην μεγαλύτερη αναγνωσιμότητα, αλλά και επισκεψιμότητα αυτού.

Σημαντική αναφορά πρέπει να γίνει και στο θέμα που παρουσίασε η καλλιτεχνική ομάδα που εκπροσώπησε την Ελλάδα στην 60^η Διεθνή Έκθεση Τέχνης - Μπιενάλε Βενετίας 2024, με το έργο «Ξηρόμερο/Dryland». Η πρόταση εξετάζει την εμπειρία ενός πανηγυριού, παρακολουθώντας μια διαδρομή από την πλατεία του χωριού έως τις παρυφές του γεωργικού τοπίου που το περιβάλλει. Συγκεκριμένα, αντλεί έμπνευση από τα πανηγύρια της ηπειρωτικής Ελλάδας, της Θεσσαλίας και της περιοχής του Ξηρομέρου στην Δυτική Ελλάδα.

Το έργο προτείνει να δεχτούμε το πανηγύρι στη σύγχρονη μορφή του ως μια «εφήμερη σκηνή», που ξεφεύγει από τις ταξινομητικές ταυτοποιήσεις της μουσικοχορευτικής παράδοσης και της αυθεντικότητας, αντ' αυτού προτείνεται ως συνθήκη κατά την οποία «η εκφραστικότητα δεν προκύπτει από την ανάγκη διατύπωσης μιας ουσίας, αλλά είναι κυριολεκτικά η ίδια η εκδήλωση της ιδιαιτερότητας ενός ανθρώπου ή των ανθρώπων μιας κοινότητας».¹⁸.

Θα τολμούσε να υποστηρίξει κανείς ότι το Ξηρόμερο/Dryland δεν καταγράφει απλώς ό,τι διασώζεται από το πανηγύρι, αλλά και ό,τι πεθαίνει ή είναι ήδη νεκρό.

Στο ίδιο πλαίσιο της pop κουλτούρας έρχεται να συνδεθεί και η μουσική με την παράδοση, αλλά και το πανηγύρι. Πολλοί νέοι καλλιτέχνες της μουσικής επιλέγουν τα πανηγύρια ως πηγή έμπνευσης και την παραδοσιακή μουσική ως τρόπο έκφρασης. Ίσως όχι απόλυτα όπως την γνωρίζαμε έως σήμερα, αλλά με έναν τρόπο πιο σύγχρονο που μπορεί όμως αντάξια να μεταδώσει τις αξίες της παραδοσιακής μουσικής. Συνδυάζει παραδοσιακά ακούσματα και όργανα με την σύγχρονη αντίληψη για την ηλεκτρονική μουσική. Πολλοί νέοι καλλιτέχνες επιλέγουν παραδοσιακά ελληνικά ακούσματα για να συνθέσουν νέα δικά τους μουσικά κομμάτια, μέσα από τα οποία όμως η παράδοση και η ρίζες παραμένουν εμφανή.

Πολλές φορές μπορεί να φτάσει να φέρει αντιδράσεις μία επιλογή που έχει ευρύτερο ενδιαφέρον, όπως έγινε με το τραγούδι που εκπροσώπησε την Ελλάδα στον διαγωνισμό της Eurovision 2024, όπου η κουλτούρα των Ελλήνων και η σκηνογραφία του παραδοσιακού ελληνικού πανηγυριού

που προβλήθηκε τόσο ωμά και προκάλεσε σοβαρές αντιδράσεις για δυσφήμιση και κακογουστιά. Σημαντικό είναι όμως ότι δόθηκε το έναυσμα να δει κανείς τι πραγματικά μπορεί να σημαίνει παράδοση, πανηγύρι, παζάρι και πλαστική καρέκλα ενταγμένα στο σήμερα.

Σε όλα τα παραπάνω, αλλά και σε πολλές ακόμη μορφές τέχνης επιλέγεται η παράδοση του πανηγυριού και στοιχεία αυτού ως πηγή έμπνευσης με διαφορετικό και ενδιαφέρον τρόπο, αντανακλώντας όμως σημαντικά το υβριδικό αποτύπωμα των ελληνικών παραδοσιακών πανηγυριών και της σύγχρονης pop κουλτούρας στις ζωές όλων μας.

Μαρίνα Σάττι - TUCUTUM

Μαρίνα Σάττι - ZARI

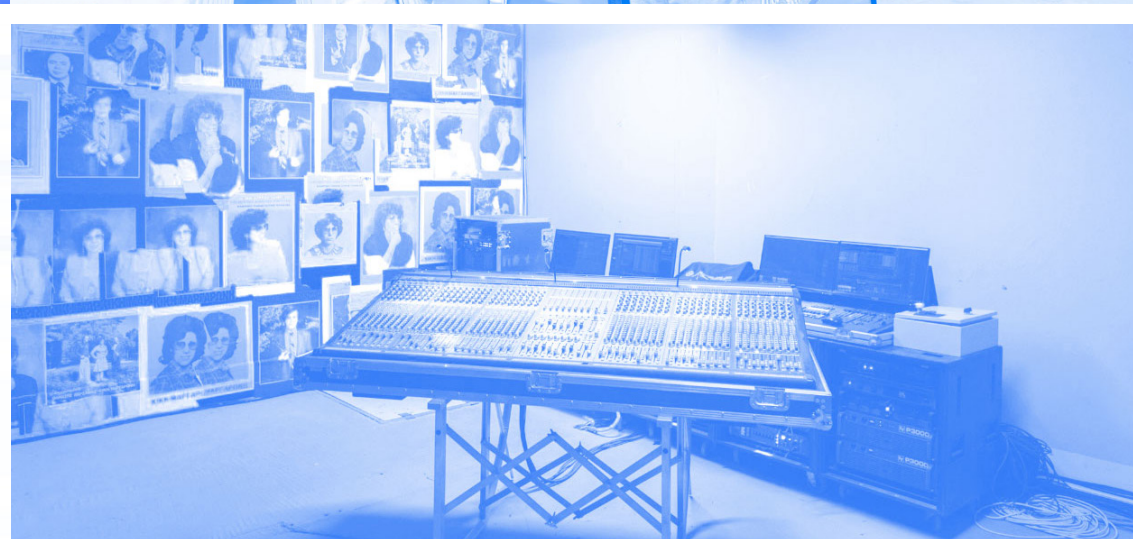
Μαρίνα Σάττι - STIN IYIA MAS

Μαρίνα Σάττι - TUCUTUM

Μαρίνα Σάττι - STIN IYIA MAS

συμπεράσματα

Ο δημόσιος χώρος σήμερα φαίνεται να έχει συγχιστεί στο τι δραστηριότητες μπορεί να λαμβάνει και με ποιόν τρόπο. Η κοινωνικοποίηση των χρηστών και η ανθρώπινη έκφραση συγχέεται με δραστηριότητες κατανάλωσης και τουρισμού, περιορίζοντας έτσι την οπτική στις εφήμερες δραστηριότητες που συμβαίνουν στον δημόσιο χώρο. Η συγκεκριμένη χρονικότητα και τοπικότητα της δραστηριότητας του πανηγυριού, όπως έχει αναλυθεί παραπάνω, δέχεται έντονο ενδιαφέρον από την σύγχρονη κοινωνία.

Η διάσταση που έχουν πάρει τα πανηγύρια στις μέρες μας, ως εφήμερες δραστηριότητες είναι πολλές και με πολλαπλές ερμηνείες. Το ερώτημα είναι γιατί παρατηρείται τα τελευταία χρόνια αυτή η επι - στροφή στην παράδοση και αυτό αντανakλάται τόσο έντονα στις επιλογές, κυρίως των νέων, όσον αφορά τους τρόπους διασκέδασης.

Το ενδιαφέρον εμφανίζεται όταν αντιληφθεί κανείς την αντιπαράθεση που προκύπτει στο ότι οι νέες γενιές που αγνοούν επιδεικτικά τις παραδόσεις, επιλέγουν συνειδητά το καλοκαιρινό πανηγύρι ως τρόπο διασκέδασης. Το πανηγύρι αποτελεί πλέον βασικό προορισμό μίας καλοκαιρινής εξόδου, όπου μπορεί κανείς να διασκεδάσει και να κοινωνικοποιηθεί εύκολα, με ελάχιστα χρήματα.

Ο θεσμός του πανηγυριού έχει αναδειχθεί σε έναν από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς για καλοκαιρινές εξορμήσεις, προσφέροντας την ευκαιρία για ψυχαγωγία και κοινωνική επαφή με χαμηλό κόστος. Σήμερα, το πανηγύρι λειτουργεί ως ένας ισχυρός αντίπαλος στις αβέβαιες συνθήκες των τελευταίων χρόνων, ειδικά εν μέσω των συνεχών κρίσεων που πλήττουν την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Κάνοντας μια αναδρομή από την οικονομική κρίση του 2008 μέχρι την πανδημία του COVID-19, βλέπουμε ότι η ελληνική κοινωνία και κυρίως οι νέες γενιές, αναζητούν να συνδεθούν με θεσμούς που προσφέρουν αίσθημα ασφάλειας, σταθερότητας και συνέχειας. Σε αυτό το πλαίσιο το πανηγύρι μπορεί να λειτουργεί ως μια μορφή επιστροφής στο παρελθόν, αφού το παρόν μοιάζει αβέβαιο και το μέλλον είναι γεμάτο αμφιβολίες. Ενώ το παρελθόν είναι φορτισμένο με δύσκολες και τραυματικές εμπειρίες, αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί μια αίσθηση αναγνωρίσιμου και γνωστού χώρου, που συνδέεται με την

ανάγκη για κάτι σταθερό και ασφαλές. Η επιθυμία να επιστρέψουμε σε ένα εξιδανικευμένο παρελθόν γεννιέται από την ανάγκη να βρούμε κάτι σταθερό και αξιόπιστο μέσα σε έναν κόσμο γεμάτο αβεβαιότητα. Γεγονότα όπως το παραδοσιακό πανηγύρι στο χωριό ή η εμποροπανήγυρης που συμβαίνει κάθε χρόνο σχεδόν σε κάθε πόλη, είναι στοιχεία που μας προσφέρουν αυτή την σταθερότητα και σιγουριά που αναζητούμε όλοι ανεξαρτήτως ηλικίας, από την καθημερινότητά μας. Γι' αυτό τέτοια στοιχεία της παράδοσης και του πολιτισμού αντέχουν στην διάρκεια του χρόνου.

Ίσως η ιδιοσυγκρασία της ελληνικής κοινωνίας είναι να ισορροπεί συνεχώς ανάμεσα στην πρόοδο και την αναγνώριση της παράδοσης και της συντήρησης. Ακόμη και για άτομα που ζουν με έναν πιο ελεύθερο τρόπο ζωής, η συμμετοχή τους σε ένα παραδοσιακό γεγονός, όπως το ελληνικό πανηγύρι, μπορεί να είναι ακριβώς ένας τρόπος έκφρασης αυτής της ελευθεριακής τους ταυτότητας.¹⁹

Παρατηρείται γενικότερα και σε διάφορους άλλους τομείς η επιστροφή στη φύση, στα χωριά, στα βουνά και κατ' επέκταση στην παράδοση. Δεν μπορεί να γίνει η σύγκριση με τα νησιά, καθώς ο τουρισμός συνεχίζει να λειτουργεί ευεργετικά στα περισσότερα από αυτά τα μέρη, πολλοί όμως νέοι σήμερα ξεφεύγουν από την διασκέδαση της πόλης και επιλέγουν να γνωρίσουν κάτι πιο παραδοσιακό, όπως τα χωριά και οι παραδόσεις.

Δεν μπορούμε να αποφύγουμε την παράδοση, γι' αυτό και η πλειοψηφία των ελληνικών παραδοσιακών πανηγυριών συνεχίζει και θα συνεχίζει να αναπτύσσεται και να εμπλουτίζεται με νέα δεδομένα. Οι νέοι ίσως νιώθουν την ανάγκη να βρουν την ταυτότητά τους και να ενωθούν με τις ρίζες τους, ή να αντλήσουν στοιχεία από αυτή και να φτιάξουν ένα δικό τους μέλλον. Ας είναι με τον γνωστό παραδοσιακό τρόπο του πανηγυριού το καλοκαίρι στο χωριό, όπου θα χορεύουν όλοι κάτω από αιωνόβια πλατάνια με τα παραδοσιακά ακούσματα.

«Το πανηγύρι μπορεί να μην είναι το ίδιο με παλιά, ωστόσο είναι ο μόνος τρόπος διασκέδασης που έχει παραμείνει αυθεντικός και από τα ελάχιστα κομμάτια του λαϊκού πολιτισμού που παραμένουν (σχεδόν) αναλλοίωτα»

**ένα βήμα επανασύνδεσης με την ύπαιθρο,
ή μια διαδικασία επιθετικής «διάβρωσης» της παράδοσης;**

αναφορές

01. Sennett R.(1972)
02. Jacobs J. (1992)
03. Young I.M.(1990)
04. Gehl J.(2013)
05. Sennett R.(1970)
06. Agamben G.(2006)
07. Theodorou M. (2003)
08. «Temporary Urban Interventions in Public Space», Krmpotić Romić, Bojanić Obad Šćitaroci (2022)
09. Kronenburg (1995)
10. « Κτίζεις, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι», Martin Heidegger (1951)
11. Foucault M.(2012)
12. Puchner W. (2018)
13. Νιτσιάκος Β.(2022)
14. Αγιαννίδης Π.(2020)
15. Βαρβούνης Μ.(2019)
16. Τερζοπούλου Μ. (1999)
17. Χρυσανθίδης Ν.
18. Σταυρίδης Σ.(2024)
19. Φέκας Α. (2024)

βιβλιογραφία

- Agamben, G. (2006) Βεβηλώσεις, μτφρ. Π. Τσιαμούρας. Αθήνα: εκδόσεις Άγρα
- Arcadia Portal, «Από το εμπόριο στο αντάμωμα: Τα πανηγύρια και η ιστορία τους», Από το εμπόριο στο αντάμωμα: Τα πανηγύρια και η ιστορία τους | Arcadia Portal
- Foucault, M.(2012) Ετεροτοπίες: και άλλα κείμενα, Πλέθρον
- Jacobs, J. The Death and Life of Great American Cities. New York : Random House, 1992
- Larissa Press, «Πανηγύρια: Μια γνήσια ελληνική ιστορία», Πανηγύρια: Μια γνήσια ελληνική ιστορία - LarissaPress
- Lefebvre H. Δικαίωμα στην πόλη. Χώρος και Πολιτική. Β΄ Έκδοση Κουκίδα, Αθήνα 2007.
- Liberal, «Το «Ξηρόμερο» εκπροσωπεί την Ελλάδα στην Μπιενάλε Βενετίας», Το «Ξηρόμερο» εκπροσωπεί την Ελλάδα στην Μπιενάλε Βενετίας | Liberal.gr
- LiFO, «Ξηρόμερο: Από τα πανηγύρια της Αιτωλοακαρνανίας στην Μπιενάλε της Βενετίας», «Ξηρόμερο»: Από τα πανηγύρια της Αιτωλοακαρνανίας στην Μπιενάλε της Βενετίας | LiFO
- Maria Theodorou et al. - Ephemeral structures in the city of Athens, 2003, σ. 26
- Martin Heidegger - Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι, Πλέθρον, σ. 37
- Onassis, «Το «Ξηρόμερο/Dryland» στην 60η Διεθνή Έκθεση Τέχνης - La Biennale di Venezia, με την υποστήριξη του Onassis Culture», Το «Ξηρόμερο/Dryland» στην 60η Διεθνή Έκθεση Τέχνης - La Biennale di Venezia, με την υποστήριξη του Onassis Culture | Ίδρυμα Ωνάση
- Robert Kronenburg - Houses in Motion, The genesis, history and development of the portable building, Wiley-Academy, 1995, σ. 11
- ROMIANEWS, “Τα Ηπειρώτικα πανηγύρια σήμερα”. Η εισήγηση του λαογράφου Χρήστου Τούμπουρου, στην εκδήλωση της ΠΣΕ, (romiaziru.blogspot.com)
- Sennett, R. The fall of the public man. New York : Knopf, 1977.
- Thes.gr, «Το ξακουστό πανηγύρι του Αγίου Μάμα στη Χαλκιδική!», Thes - Το ξακουστό πανηγύρι του Αγίου Μάμα στη Χαλκιδική!
- Young, I.M. Justice and the politics of difference. New Jersey: Princeton University Press, 1990.
- ZAGORI SUITES, Το Πανηγυρι της Παναγίας στη Βίτσα – Zagori Suites
- ΑΙΓΙΝΙΟ, «Εμποροπανήγυρι Αιγινίου», Πληροφορίες - Εμποροπανήγυρη Αιγινίου (panigiriaiginiou.gr)
- Αναστασία Καρυπίδου, «Τα ελληνικά παραδοσιακά πανηγύρια του χθες και του σήμερα», Νέος Κόσμος, 2010, Τα ελληνικά παραδοσιακά πανηγύρια του χθες και του σήμερα - Neos Kosmos
- Ελβίρα Κρίθαρη, «Από το πανηγύρι στο φεστιβάλ: Οι σύγχρονες γιορτές της κοινότητας», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2023, Από το πανηγύρι στο φεστιβάλ: Οι σύγχρονες γιορτές της κοινότητας | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
- Αρχείο Πολιτισμού, Το παραδοσιακό τριήμερο πανηγύρι Δεκαπενταύγουστου της Βίτσας Ζαγορίου στην Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδος | APXEION

- ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ (arxeion-politismou.gr)
- Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά της Ελλάδος, «Το παραδοσιακό πανηγύρι του Συρράκου», Το παραδοσιακό πανηγύρι του Συρράκου – Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας (culture.gr)
 - Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά της Ελλάδος, Β΄ Στάδιο Διαδικασίας Εγγραφής στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας | 2021 – Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας (culture.gr)
 - Βαρβάρα Αγγελή, «Γεια σας Γιντέκια...», ΤΥΠΟΣΙ, 2020, «Γεια σας Γιντέκια...» - Typos-i.gr
 - Βαρβάρα Αγγελή, «Η εμποροπανήγυρη μέσα στον χρόνο», ΤΥΠΟΣΙ, 2017, <https://typos-i.gr/article/h-emporopanhyryh-mesa-ston-xrono>
 - Βαρβούνης, Μανόλης «ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΟ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ»,
 - Βάσω Νούλα, «Τα Φάρσαλα στην Τουρκοκρατία.», Ιστορική Αναδρομή - ΔΗΜΟΣ ΦΑΡΣΑΛΩΝ (dimosfarsalon.gr)
 - Γεωργία Δρακάκη, «Γιατί οι νέοι αγαπούν τόσο πολύ τα πανηγύρια», travel.gr, 2024, Γιατί είναι τόσο cool να πηγαίνουμε στα πανηγύρια; | travel.gr
 - Γεωργία Χαλάτση, «Περισσότερη... Ήπειρος στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς», ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ, 2023, Περισσότερη... Ήπειρος στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς - Ηπειρωτικός Αγών (agon.gr)
 - Γιάννης Κουτρούδης, «Τα Ηπειρώτικα πανηγύρια του ελληνικού καλοκαιριού -Ανόθευτα και αυθεντικά», Travel.gr, 2024, Τα Ηπειρώτικα πανηγύρια είναι must του ελληνικού καλοκαιριού | travel.gr
 - Τάνια Σκραπαλιώρη, «Για τα Πανηγύρια: Η νέα παλιά μόδα της επιστροφής στις ρίζες», ATHENS VOICE, 2024, Για τα Πανηγύρια: Η νέα παλιά μόδα της επιστροφής στις ρίζες | Athens Voice
 - Γιάννης Στάθης, «ΤΟ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ. Τόπος συνάντησης, της παράδοσης, της τοπικής κοινωνίας, της ορθοδοξίας, της δημοτικής μουσικής, του νόστου, του χορού του κεφιού, του ξεφαντώματος και της ιστορίας», (giannisstathis.blogspot.com)
 - Θεοδωρής Λέννας, «Γιατί η Gen Z πέρασε το καλοκαίρι της σε «πανηγύρια», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, 2024, Γιατί η Gen Z πέρασε το καλοκαίρι της σε «πανηγύρια» | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
 - ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΨΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΟ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΤΟΥ ΣΥΡΡΑΚΟΥ, Η Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας (arcegis.com) / πδφ
 - Δημήτρης Κουρμπέτης, ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΑΓΙΟΣ ΜΑΜΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ, σελ.15-22, agios20mamas.pdf (wordpress.com)
 - Δημήτριος Λουκάτος, «ΓΕΝΙΚ ΕΣ ΑΡΧΕΣ ΣΤΗ Ν ΠΑΡΟΤΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΑΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ», INTERNET ARCHIVE, Mayback Machine, 1977, Wayback Machine (archive.org)
 - ΔΗΜΟΣ ΒΟΡΕΙΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ, Παραδοσιακά Πανηγύρια, Παραδοσιακά Πανηγύρια (voreiatzoumerka.gr)
 - Δήμος Δυτικής Αχαΐας, «Τα πανηγύρια & η Παράδοση. Οι κυκλικοί χοροί των πανηγυριών και αυτοί που απαξιώνουν οτιδήποτε δεν μπορούν να καταφέρουν.», 2017, Τα πανηγύρια & η Παράδοση. Οι κυκλικοί χοροί των πανηγυριών και αυτοί που απαξιώνουν οτιδήποτε δεν μπορούν να καταφέρουν. — Δήμος Δυτικής

- Αχαΐας (ddachaias.gr)
- Δήμος Πίδνας Κολινδρού, «Εμποροπανήγυρη Αιγινίου», Εμποροπανήγυρη Αιγινίου | Δήμος Πύδνας Κολινδρού (pydnaskolindrou.gr)
 - Εκδηλώσεις – visitsyrrako
 - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, «Τα παζάρια - οι εμποροπανηγύρεις», 2015, «Τα παζάρια - οι εμποροπανηγύρεις» (eleftheria.gr)
 - Έλλη Ζώτου, «Εκεί που ακόμα κρατάνε οι χωροί», Η ΑΥΓΗ, 2019, Εκεί που ακόμα κρατάνε οι χοροί | Αυγή (avgι.gr)
 - EPT αρχείο, «ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ», ΑΙΩΝΑΣ ΠΟΥ ΦΕΥΓΕΙ, Ο | archive.ert.gr
 - ΖΑΓΟΡΙ/ Φύση και Πολιτισμός, «Βίτσα», Βίτσα (izagori.gr)
 - Η κοινωνία των πολιτών αναφέρεται σε όλες τις μορφές κοινωνικής δράσης οι οποίες πραγματοποιούνται από άτομα ή ομάδες που δεν συνδέονται με το κράτος ούτε διοικούνται από αυτό. Πηγή: https://eurlex.europa.eu/summary/glossary/civil_society_organisation.html?locale=el
 - Φιλίππα Δημητριάδη, «Η πλαστική καρέκλα που όλοι αγαπάμε να μισούμε είναι το έμβλημα του ελληνικού καλοκαιριού», PROPAGANDA, 2015, Η πλαστική καρέκλα που όλοι αγαπάμε να μισούμε είναι το έμβλημα του ελληνικού καλοκαιριού - PROPAGANDA
 - ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ, «Τα Ηπειρώτικα πανηγύρια σήμερα», 2014, Τα Ηπειρώτικα πανηγύρια σήμερα – ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ (wordpress.com)
 - Θανάσης Σιούτας, «Τα παραδοσιακά πανηγύρια και η σημασία τους», 2020, Τα Παραδοσιακά πανηγύρια και η σημασία τους - Γράφει ο Θανάσης Σιούτας (συνταξιούχος δάσκαλος) :: ekalamraka.gr
 - Επορικό Πολιτιστικό Κέντρο Αγίου Μάμαντος, Ιστορία της Εμποροπανηγύρης - ΕΠΟΚΑΜ Α.Ε.
 - Ιστορική & Λαογραφική Εταιρία Τζουμέρκων, Εκδόσεις – Ιστορική & Λαογραφική Εταιρία Τζουμέρκων (ilet.gr)
 - Κουνιάδοι - Βρακάδες - Προεσπέρα - Λαγκάδα | Visit Ikaria
 - Κύκλες - Αφιέρωμα - Σαν Σήμερα .gr (sansimera.gr)
 - Κωνσταντίνια Πατσή, «Η εμποροπανήγυρη των Φαρσάλων», ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, 2020, Η εμποροπανήγυρη των Φαρσάλων (eleftheria.gr)
 - ΝΕΟΝ, «ΞΗΡΟΜΕΡΟ / DRYLAND», ΞΗΡΟΜΕΡΟ / DRYLAND - ΝΕΟΝ
 - Νιτσιάκος, Βασίλης, ΕΘΝΟ-ΟΙΚΟ-ΤΟΠΙΚΑ, ΙΣΤΑΦΙ, 2022, Νέο βιβλίο: Βασίλης Νιτσιάκος “ΕΘΝΟ-ΟΙΚΟ-ΤΟΠΙΚΑ” / Εκδόσεις Ισνάφι - Faretra.info Ηλεκτρονική Εφημερίδα της Ημαθίας
 - Ξηρόμερο/Dryland – ΕΜΣΤ
 - ΠΔΦ-ΙΚΑΡΙΑ / Η Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας (arcegis.com) / Τα Πανηγύρια της Ικαρίας – Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της Ελλάδας (culture.gr)
 - Πολιτιστικός Σύλλογος Νεολαίας Βίτσας, Πανηγύρι Αρχαία - Πολιτιστικός Σύλλογος Νέων Βίτσας (vitsa.gr)
 - Σαν Σήμερα, «Τα παραδοσιακά πανηγύρια, μέσο έκφρασης του λαϊκού πολιτισμού και της κοινωνικής συνοχής», <https://www.sansimera.gr/articles/1554>
 - Σκαφίδας Β., Η εξέλιξη της εμποροπανηγύρεως (Λαογραφικά σημειώματα). Ηπειρώτικη Εστία, 1964, Έτος ΙΓ. Τεύχος 150όν. Σελ. 747-752 / 836-842
 - Τα τραγούδια...αλλιώς, «Ελληνικά πανηγύρια», Ελληνικά πανηγύρια (ogdoo.gr)

